क्षिणा प्रैज कमिटीनें बक्षिस दिलेलें पुस्तक.

षड्ऋतु-वर्णन

लेखक

पांडुरंग गोविंदशास्त्री पारखी

१८८७

९८८

प्रस्तावना.

सांप्रतकालीं मराठी भाषेंत बरेच ग्रंथ होऊं लागले आहेत. आतां त्यांत विद्वान् व रसिक वाचकांचें चित्त घेऊन टाकणारे ह्मटले ह्मणजे फारच थोडे. गद्य ग्रंथापेक्षां पद्यग्रंथ तर फारच कमी होतात. याचें कारण त्यांची गोडी आपल्या लोकांस फारशी लागली नाहीं हेंच खरें. आलीकडे कवितेचें स्वरूपही निराळें झालें आहे. ह्मणजे तिला देखील वाटूं लागलें, कीं आपले लोक जसे राज्य-कर्त्यांच्या रीतीभातींचें अनुकरण करतात त्याप्रमाणें आपणही त्यांच्या स्त्रियांचें अनुकरण करावें, ह्मणजे अंगांत साधा झगा अडकवून दिला कीं झालें ! उगीच अलंकाराचा विटाळ कशाला पाहिजे ! ! किंवा आपली आर्यजननीच जर सुवर्णालंकाररहित झाली आहे तर आपल्या अंगावर तरी अलंकार कशाला पाहिजेत ? ह्मणूनच ती अलंकाररहित होत चालली आहे कीं काय कोण जाणे ! आपल्या प्राचीन कविरायांच्या सरस व सालंकार कविता कोणीकडे आणि हल्लींच्या कोणीकडे ? वामन, मोरोपंत, रघुनाथ-पंडित इत्यादिकांच्या कवितेंत संस्कृत शब्दांचा भरणा असल्यामुळें तीस नाकें मुरडून सोपी व साधी कविता चांगली, असें ह्मणणारांच्या कवितेचे मासले सर्वांच्या नजरेपुढें आहेतच. आतां संस्कृत शब्दांचा उपयोग केल्याखेरीज गद्यग्रंथास दे-

खील प्रौढता व स्वारस्य येत नाहीं मग पद्यग्रंथास तर कोठून येणार ? मराठीची जननी जी संस्कृत भाषा तिची व तिच्या कन्येची (मराठी भाषेची) ताडातोड किंवा फारकत करून टाकून सुरस कविता करण्याची हौस धरणें, ह्मणजे गोडें पाणी सोडून, हें मोठें पाचक व हलकें आहे ह्मणून खाऱ्या पाण्यावर तहान भागविणें यासारखेंच होय. कविता रसाळ व वजनदार होण्याकरितां तींत मधून मधून संस्कृत शब्दांची भर जरूर पाहिजे. तसें केल्याखेरीज तिच्यांतील मिळमिळीतपणा जाऊन सरसता येणें नाहीं; व असें केलें असतां कांहीं कठिणपणा येणारच आहे. द्व्यर्थादि स्थळीं तर कालिदासादिकांच्या कवितेंत देखील कठिणपणा आलेला संस्कृतज्ञ मार्मिक वाचकांस माहित आहेच. असो.

मी हा कविता-बद्ध ग्रंथ केला आहे. त्यांत प्रायः संस्कृत कवितेचेंच अनुकरण केलें आहे, व अनेक प्रकारांनीं वाचकांची मनोरंजनरूप सेवा घडावी ह्मणून प्रयत्न केला आहे, परंतु तो कितपत सिद्धीस गेला आहे हें पाहणें सुज्ञ व मार्मिक वाचकांकडे आहे; आतां सर्व लक्षणयुक्तकविता साधणें तर कठिणच आहे अशाविषयीं महान् महान् कवींचींही वचनें आढळतात.

नवोक्तिर्जातिरग्राम्या श्लेषोऽक्लिष्टः स्फुटो रसः ॥
मृदुलाक्षर-संबंधः कृत्स्नमेकत्र दुष्करं ॥

बाणभट्ट.

नव्या कल्पना, ग्राम्यतारहित्य, श्लेषयुक्तता, रसस्पष्टता, आणि मधुर शब्दयुक्तरचना इतके प्रकार ए-

कत्र साधणें परम कठिण आहे. तथापि ते कठिण ह्मणून प्रयत्न करण्यास कोणीं अनमान करूं नये.

ही कविता रचून बरींच वर्षे झालीं. दक्षिणाप्रैज कमिटीनें 'ऋतुवर्णन' हा विषय नेमला होता परंतु त्यावर चांगला ग्रंथ झाला नाहीं. असें कळल्यावरून मीं या विषयावर ग्रंथ करून कमिटीकडे पाठविला; परंतु सेक्रेटरीकडून असें लिहून आलें कीं, या विषयावरील ग्रंथास कमिटीनें बक्षीस दिलें. तेव्हां त्याच विषयावरच्या तुमच्या ग्रंथास कमिटी बक्षीस देते किंवा नाहीं ह्याविषयीं कमिटीचा विचार घेऊन तुह्मांस काय कळवूं. पुढें दोन्हीही पुस्तकांची तुलना करून पहावी, असें कमिटीनें ठरविल्यावरून दोन्ही पुस्तकांची स्वरमरीत तपासणी झाली. पुढें मतें दाखल केलीं आहेत त्यावरून सर्व प्रकार वाचकांच्या स्पष्ट लक्षांत येईल.

द० प्रा० कमिटीकडून हा ग्रंथ पसंत झाल्यावर कांहीं अडचणीमुळें तो आजपर्यंत तसाच छापण्याचा राहिला. ह्या पुस्तकाचें स्वरूप पूर्णपणें लक्षांत आणून रसिक विद्वज्जन यास आपला उदार आश्रय देतील अशी आशा आहे.

अमरावती,
१५।७।८२.

पां. गो. शा. पा.

पहिल्या आवृत्तीचीं पुस्तकें गतवर्षींच सर्व संपलीं. चार वर्षांत १००० पुस्तकें संपलीं व फिरून हें पुस्तक छापण्याविषयीं विद्वज्जनांकडून सूचना झाल्या. यावरून ही कविता बऱ्याच लोकसमुदायास आव-

डली, असें दिसून आल्यावरून ही दुसरी आवृत्ति छापण्यास उमेद वाटून छापिली आहे.

पुणें,
२९-९-८७. } पां० गो० शा० पा०.

विद्वान् लोकांचे अभिप्राय.

रा० रा० पांडुरंग गोविंदशास्त्री पारखी यांनीं केलेल्या 'षड्ऋतुवर्णन' नांवाच्या पुस्तकांत सहाही ऋतूंचें वर्णन असून हिंदुलोकांच्या मुख्य मुख्य सणांचेंही वर्णन केलें आहे. या पुस्तकाची एकंदर रचना संस्कृत कवितेच्या पद्धतीची आहे, यांतील वृत्तें गोड असून निरनिराळ्या प्रकारचीं आहेत. ग्रंथकाराच्या अंगीं कल्पकपणा व मार्मिकपणा हे गुण बरेच आढळतात. ग्रंथकर्त्याचें कविता करण्याचें चातुर्य व संस्कृत भाषेचें ज्ञान हीं चांगलीं दिसतात. ह्या पुस्तकांतील कविता रसाळ व चटकदार असून बऱ्याच ठिकाणीं कल्पनाही नवीन नवीन दिसतात. कितीएक ठिकाणीं श्लेषादि अलंकार चांगले साधले आहेत, आणि त्यांचीं उदाहरणें जागोजाग आढळण्यासारखीं आहेत. आतां यांत कोठें कोठें अल्पस्वल्प दोष आढळतात, तथापि तसले दोष सर्व संस्कृत व मराठी ग्रंथांत आढळतात, ह्मणून त्याबद्दल ग्रंथकारास दूषण देतां येत नाहीं.

ह्या पुस्तकाची योग्यता चांगली कळण्याकरितां आह्मीं रा० रा० कृष्णशास्त्री राजवडे यांच्या ऋतुवर्णन पुस्तकाशीं (ज्यास द० प्रा० कमिटीनें पूर्वीं बक्षीस दिलें) याची तुलना करून पाहिली व त्यापेक्षां हें पुस्तक आम्हास अधिक चांगलें वाटलें. राजवडे यांच्या पुस्तकांत तीनच ऋतूंचें वर्णन केलें आहे व ह्या पुस्तकांत

सहाही ऋतूंचें यथास्थित वर्णन केलेलें आहे. राज-वडे यांची सर्व कविता कालिदासकृत ऋतुसंहार या काव्यासच अनुसरून केलेली आहे. ही कविता तशी नसून पुष्कळ ठिकाणीं कवीच्या स्वकल्पनेची आहे. एकंदरींत पाहतां हें पुस्तक मनोरंजक व वाचण्यास योग्य आहे असें आमचें मत आहे.

रावजी शास्त्री गोडबोले.
दक्षिणाप्रैज कमिटीचे सेक्रेटरी.

हें पुस्तक आह्मी वाचून पाहिलें. सेक्रेटरी यांनीं या पुस्तकाविषयीं जो आपला अभिप्राय दिला आहे तसाच आमचाही आहे.

रा० रा० कृष्णशास्त्री राजवडे यांच्या पुस्तकाशीं ह्या पुस्तकाची तुलना करून सेक्रेटरी यांनीं जे गुण-दोष विवेचन केलें तें सर्व यतार्थ आहे. या पुस्तकांत जे कोठें कांहीं दोष आढळतात ते सहज काढतां येण्यासारखे आहेत, ह्याकरितां सेक्रेटरी यांनीं सुचविलेल्या बक्षिसापेक्षां देखील अधिक बक्षिस म्ह० ३०० रु० देण्यास हें पुस्तक पात्र आहे, असें आम्हांस वाटतें.

कृष्णशास्त्री चिपळूणकर.

*** ह्या पुस्तकांतील गुणभाग पाहिला असतां दोषभाग स्वल्प आहे, असें कळून येईल. अनेक ठिकाणीं या पुस्तकांतील पद्यें वाचकांचीं मनें गार करून टाकण्याजोगीं आहेत. शेवटीं रा० पारखी यांची 'कविता

समग्र वाचून संग्रहीं ठेवण्याजोगी झाली आहे व जो अलंकारशास्त्रावर ग्रंथ रचना करील त्यास उदाहरण-द्वारा हिचा बराच उपयोग होईल. इ० इ०

विविधज्ञानविस्तार.

"षड्ऋतुवर्णन"—या पद्यात्मक पुस्तकांत सहा ऋतूंचें वर्णन केलें आहे. यांत वृत्तवैचित्र्य असल्या-मुळें हें पुस्तक विशेष मनोरंजक झालें आहे. ठिक-ठिकाणीं शद्बालंकार व अर्थालंकार घातले आहेत. प्रत्येक ऋतूंतील बाह्य शोभेचें वर्णन केल्यावर हिंदु लोकांच्या सणाचें म्हणजे ग्रामांतील शोभेचेंही वर्णन केलें आहे. यांतील कांहीं पद्यें संस्कृत ग्रंथाच्या आधारानें केलीं आहेतसें दिसतें, तथापि बरींच पद्यें कर्त्याच्या नवीन कल्पनेचीं आढळतात. प्रत्येक ऋतूंत घडणाऱ्या स्वाभाविक फेरफारांचेंही यांत सुरेख वर्णन केलें आहे. 'प्रभातवर्णन' 'सायंकालवर्णन' इ० व-र्णनें चांगलीं साधलीं आहेत. अशा वर्णनावरून ग्रंथकर्त्यांत स्वाभाविक कवनशक्ति, कल्पकपणा व मार्मिकपणा हे गुण दिसून येतात. यांत जागजागीं पुष्कळ चांगले अलंकार साधले आहेत. यांतील थो-ड्या कविता शिवाय करून बाकीच्या सारख्या प्रौढ व सालंकार कविता थोड्याच असतील. यांतील दोष पाहिले असतां "एकोहि दोषो गुणसन्निपाते निमज्ज-तींदोः किरणेष्विवांकः" या न्यायानें गुण बाहुल्यांत

लोपून जाण्यासारखे आहेत. या ग्रंथकाराचीं सर्व पुस्तकें संग्रहीं ठेवण्यासारखीं आहेत.

केसरी.

*** खरोखर रा० रा० पारखी यांच्या चाऱ्ही ग्रंथामध्यें या पुस्तकाला अग्रगण्यत्व मिळेल. यांतील कविता एकंदरींत संस्कृत कवितेच्या वळणावर गेली आहे, तथापि तिची रचना फारच मनोरम झाली आहे. कांहीं कांहीं श्लोक तर इतके सुंदर झाले आहेत कीं ते पुन्हां पुन्हां वाचावेसे वाटतात * यांत उपमालंकार वगैरे फार सुरेख साधले आहेत. एकंदरींत हें काव्य फार नामी साधलें असून त्यानबद्दल कर्त्याला बक्षीस मिळालें तें योग्य आहे. इ०.

निबंधचंद्रिका.

षड्ऋतुवर्णन.

वसंत ऋतु.

पृथ्वी.

अनंत[1] सुमतीप्रती[2] कळतसे न ज्याची कृती ।
अतर्क्य गमुनी मुनिप्रभृति सर्व ज्या वर्णिती ।
चराचर जगीं दिसे चतुरता जयाची किती ।
अनादिविभु[3]-वर्णना जगदधीश देवो मती ॥ १ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

टोंचूनी सृणिनें[4] उरीं परशुनें विघ्नासुरा तोडितो ।
भक्तांतें वरदस्वहस्तकमला आश्वासना दावितो ।
हस्तीं मोदक मोदकारक सदा तो विघ्नहर्ता धरी ।
वंदूं ज्ञानद भालचंद्र जनतां[6]-चेतस्‌-तमातें[7] हरी ॥२॥

शिखरिणी.

प्रसादें वाणीच्या बहुत कवि झाले क्षितितळीं ।
जयांची सत्कीर्ती विमल[8] भुवनामाजिं भरली
जिच्या ईक्षामात्रें[9] कवन करिती ही लघुमती[10] ।
जिची ऐशी शक्ती चकित करि सर्वांस जगतीं ॥ ३ ॥

वसंततिलका.

वृंदावनीं सुरभि[11]फुल्लितवल्लिजाळीं ।
राधासवें करितसे रमणीय केली[12] ।

अनेक, शेष, किंवा कृतिविशेषण. २ ज्ञानी. ३ व्यापक काल, (अनादि व अनंत असा जो काल त्याचें वर्णन. हा पुढील वर्णनीय अर्थही यांत सूचित झाला.) ४अंकुशानें. ५ गणपाते. (हें साभिप्राय विशेष्य.) ६ जनसमुदाय. ७ अज्ञान. ८ निर्मल ९ अवलोकन. १० अल्पबुद्धि. ११ वसंत. १२ क्रीडा.

आले बघूनि जवळी प्रिय गोपबाळ ।
गर्जूनि त्यांस पळवी हरि[1] रानमाळ ! ॥ ४ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

कालाचा प्रभु काले[2] न श्रुतिपथीं[3] आला च कोणी असे
त्रैलोक्यीं सकलां सुरासुरनरां व्यापून ही जो वसे ।
ज्याचा आदि तसा च अंत कळण्या सामर्थ्य कोणा नसे ।
ऐसा अद्भुतशक्ति काल जगतामाजी स्वयंभू[4] असे ॥५॥

आर्या.

कालावयवचि जाणा, वत्सर[5], ऋतु, मास, पक्ष, दिन ऐसे
तद्घाटिता[6] ज्या गोष्टी, त्यांचें वर्णन अवश्य न च कैसें ६
आर्यांचे सण उत्सव, वर्षीं बहुतचि तयांत जे श्रेष्ठ
वर्णन त्यांचें होवो, रसिका स्वाद्वन्न ज्यापरी मिष्ट ७

साकी.

ऋतूस वर्णुनि त्यांतिल मोठे सण उत्सव वर्णावे ।
चित्तीं ऐसें धरिलें आहे, ईशें[7] पूर्ण करावें ॥ ८ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

द्यावी हे कवणास आद्य पदवी धातां विचारीं पडे ।
तोली तो सकलां ऋतूंस मधुचें[8] खालीं पडे पारडें ।
योजी त्या प्रथमीं पदीं[9] तपं[10] चढे तापास वर्षा[11] रडे ! ।
अन्योत्कर्ष बघून दुःखित सदा चित्तीं कुधी[12] चर्फडे !९

वसंततिलका.

आला ऋतूंतिल सहा पाहिला वसंत ।
ज्या वर्णितात कवि जेंवि तसे च संत।

---

१ कृष्ण, सिंह. (गर्जनेविषयीं साभिप्राय.) २नाश करणारा.
(३ कर्णमार्गी. ४ स्वतःसिद्ध. ५ वर्ष. ६ त्यांत घडलेल्या गोष्टी.
७ ब्रम्हदेव. ८ वसंताचें ९ स्थानीं १०ग्रीष्म. ११ पावसाळा,
वर्षाऋतु.) १२ दुष्ट.

कामीजनांस पळ घेउं न दे उसंत ।
दांतांस[1] ही प्रकटुनी करितो अशांत ॥ १० ॥

मालिनी.

सकलऋतुंमधें हा शोभतो फार रम्य ।
ऋतु बहुतगुणांहीं युक्त नाहीं च अन्य ।
मनुज बहुत भोगां भोगुनी होय धन्य ।
दिवस दवडितो हे व्यर्थ, तो सत्य वन्य ।

आर्या (गीति.)

वे[2]तें लॉ[3]लित शोभे, ता[4]रापतिमंडल-स्फुरत्कांति ।
रामा[5]तु[6]रनेत्रांनीं, दृष्ट जसा वातसुत[7] सु[8]रभिमूर्ति । १२।

दिंडी.

* पुराणातें टाकिती बहुदलांतें ।
नविन विटपां[10] आश्रिती पलाशां[11] ते ।
अधीं कूद्रवें[12] मधु[13]सक्त ही तशांत ।
कां न वृत्ति[14]भ्रष्टत्व हो अशांत ! ॥ १३ ॥

साक्या.

कोमल मंजुल किसलय फुटती तरुंवर दिसती शेंडे ।
वाटे मजला पंचशरें[15] हे रोंवियले कीं झेंडे ! ॥ १४ ॥
आम्रतरूंवर मंजु मंजुऱ्या हालति लट लट साऱ्या ।
मदननृपाची स्वारी आली ह्मणुनिच फिरती चौऱ्या! १५

---

१ साधु. २ वायु (हनुमंताचा बाप.) ३ लाड केलेला, सेवित. ४ वाली, चंद्र. ५ राम, स्त्रिया. ६ उत्सुक. ७ हनुमान्. ८ वसंत- *बहु आहेत दलें=पत्रें ज्याचे ठायीं अशा पोथ्या [पक्षीं] पुरा, ण=जुनीं अशीं बहुत दलें पर्णें. १० जारिणी, फांद्या. ११ मांसाहारी १२ वाईट कुलांत जन्मलेले, पृथ्वी पासून झालेले वृक्ष १३ मद्य, वसंत. १४ वृत्ति=वर्तन भ्रष्टत्व=बदल होणें, पानें गळणें. १५ मदन.

मंजरिवरि ते सुंदर मधुकर[1] कारिती मधुर रवातें।
अनंग[2]राजा आला ह्मणुनी बाजविती वाद्यांतें! ॥१६॥
पल्लव-मध्यें कालिका खुलती, झुलती वरती भृंग ।
कामुक जणुं कीं केव्हां होइल नूतनयुवती[3]संग! ॥१७॥
भृंग अहंकृति[4]सह तें करिती झंकृति, मज वाटे तें ।
मनोज[5]हुंकृति विरह्यालां कीं, टंकृति तद्धनुची ते! १८
मकरंदातें प्राशित खेळत, मधुकर फिरति विलासें।
सुखी विलासी भूमी वरती थोडे दुसरे ऐसे ॥ १९ ॥
कुंज[6]मधुनी भ्रमर खेळती, गुंजारव तैं साजे ।
वनदेवीच्या मंजिरींचें[7] सिंजित[8] रम्य विराजे! ॥२०॥
स्मरदेवाचे षट्पद[1] मांत्रिक जपुनी जणुं मंत्रातें ।
परागभस्मा[9] फुंकुनि करिती वश[10] मन्मथ-विमुखांतें २१

दिंड्या.

त्यजुनि जाती परिभुक्त-मंजरींतें।
भोगिती अलि[1] उत्फुल्लमल्लिके[11]तें।
मलिन[12]-चंचल-वृतिची प्रीति एकीं
राहणें, हें अतिकठिण असे लोकीं! ॥२२॥
लता पुष्पित उपमर्दसहा[13] भृंगा! ।
बहुत असती त्यांशीं च करीं संगा।
मुग्ध[14] अस्फुटपुष्पा हि असे बाला।
अकालीं रे भोगिसी मल्लिकेला! ॥ २३ ॥

---

१ भ्रमर. २ मदन. ३ तरुणी. ४ अभिमान. ५ मदनाच्या धनुष्याचो ६ लतांचें जाळें. ७ मासोळ्या. ८ भूषणशब्द ९ फुलांतलि पांढरा-, पिवळा अर्गजासारखा पदार्थ. १० स्वाधीन. ११ मोगरा. १२ मळ र, पापिष्ट. १३ दांडगाई सहनकरणाऱ्या. १४ सुंदर, लहान.

शार्दूलविक्रीडित.

*हा भृंगा मधु[1]पान-सक्त सुरसा हर्षें धरी मंजरी ।
आत्माराम करूनि गार बसतो पुष्पोद्भवीं पिंजरीं ।
जातो गात सुगंध घेत फिरण्या, बैसे शिरीं कौंजरीं[2]
कुंजीं[3] खेळुन सुंदरी[4]-सह पुढें कंजीं[5] पडे पंजरीं[6] ! ॥२४॥

दिंड्या.

आम्रतरुं‌वर पिकें[7] मधुर काय गाती-
" असा तरुवर जागीं नान्य " हे सुकीर्ति !
बोध लोकां करितात कीं असा ते ।
" मधुरवचनें प्रियता च जगीं होते " ॥ २५ ॥
पार्दपांतर सोडून रसालीं ते ।
गाति कोकिल मृदु पंचमस्वरातें ।
तों हि कलिकारोमांच उभारूनी ।
रसिक करि त्यां[10] सानंद पहा ज्ञानी! ॥ २६ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

पांथांनो, स्वगृहांस जा अजि तुह्मी, द्या स्त्रीजना धैर्य रे ।
माना सोडुनि मानिनी, प्रियकरां संतोषवा जा त्वरें ।
आला हा स्मर[11]राज सोडित पहा बाणां वियोगा[12]तुरीं ।
कामाचे पिकदूत सर्वमनुजां[13] कीं सांगती यापरी! ॥२७॥

आर्या

कोकिल रसालशिखरीं, स्वगुणीं विख्यात होतसे तैसा ॥
कुलीन सात्विक मानव, समयीं स्वगुणांस दावितो जैसा२८

---

*यांत चैनी पुरुषांचें चारित्र दाखाविलें आहे. १ पुष्परस, मद्य. २ हत्तीच्या. ३ लतांची गर्दी ४ भ्रमरी. ५ कमळ. ६ पिंजरा. (कमल रूप पिंजन्यांत,) ७ कोकिल. ८ अन्यवृक्ष. ९ आम्र, १० कोकिलांना. ११ मदन. १२ विरह्यांवर. १३ मनुष्यांस.

साकी

जगतीवरतीं अनेक तरुवर असती बहूपयोगी ।
आम्राच्यापरि उत्तम सकलां सुलभ न पैर भूभागीं २९

शार्दूलविक्रीडित.

बागेमाजि दुजा सुशोभित तरू नाहीं च आम्रापरी ।
ज्याची कोमल पालवी झणि मना सर्वांचिया ते हरी ॥
ज्याचा मोहर ओढुनि स्थिर करी प्राण्यांस गंधानिलें ।
आम्ल स्वादु तशींच मिष्ट सुरसें संपूर्ण ज्याचीं फळें ३०

वसंततिलका.

उद्यानमंडप जणूं घन आंबराई ।
छायाफलादिकरुनी बहु तोष देई ।
संपूर्ण-जंतु-मन वेधि असा प्रवीण ।
आहे दुजा क्षितिवरी तरु सांग कोण? ॥३१॥

शिखरिणी.

पलाशांचीं झाडें कुसुमित कशीं लाल दिसती ।
जसे कंदर्पाचे शर भरित रक्तें च गमती ।
वनश्री नेसुनी वसन नटली लाल जणु ती ॥
सुरंगानें शोभे रुचिर सुकुमारी ऋतुमती ! ॥ ३२ ॥

वसंततिलका.

पुष्पें पलाशतरुचीं च गमून भृंग ।
जाती तदा शुकमुखांवरि ते सवेग ।
हीं जांभळें च अलि आलि अशा भ्रमें कीं—।
राघू तयांस धरण्या बघती विलोकीं ! ॥३३॥

ग्रा. २ सुगंधयुक्त वायूनें, ३ प्राणी ४ पळस. ५ वस्त्र, ???.

शार्दूलविक्रीडित-

रेरे किंशुक[1], किं[2] शुका भुलवुनी हो लाभ, सांगे मला।
खासा दाविशि पुष्परंग परि त्या देशी न तूं सत्फला।
नादीं लागुं नकोस तूं शुकवरा, जा अन्य वृक्षावरी।
दावूनी वर रंग नीच फसवी अन्यास बा, यापरी! ३४

दिंडया.

लता हर्षित सुमवृष्टि करिति पाहीं।
मदनशर जणुं सुटताति काय दाही?।
पुष्पशय्या रचिल्या च ठायठायां।
वसंतें स्मरमित्रास आदराया? ॥ ३५ ॥
किती चंपक उत्फुल्ल पीतपुष्प।
अशोक द्रुम आरक्तसुम अमूप।
गुलाब हि किति मोगरे बकुलमाला।
कितिक रंगां दावितो ऋतु अमोलां ॥ ३६ ॥

वसंततिलका.

हे पालवी न च तरूंवरि रक्त आहे।
अस्पष्टबोल उठतो अलिशब्द नोहे।
स्वांगीं किती झुलति हे तरु थोर वातें।
शाखी[3] हि मत्त मधु[4]सक्त पहा किती ते! ॥३७॥
हे गायक[5]प्रवर गाति सुगीत भृंग।
मागूनि सूर किति देति तयां विहंग[6]।
वीणा पिक[7]ध्वनि घुमे, कलर्वाक्[8]मृदंग।
कंदर्प मित्र मधु हे श्रवणांत दंग! ॥ ३८ ॥

---

१ पळसा २ काय. ३ वेदशाखायुक्त, [ब्राम्हण] वृक्ष, ४ मद्य वसंत, ५ श्रेष्ठ, ६ पक्षी, ७ कोकिलाशब्द, ८ पारवा हा मृदग,

हे नाचती रुचिर[1] मोर समोर फार ।
ज्या बर्ह[2] रम्य फुटले नव चित्र[3] थोर ।
जाणों बघूनि शिखि[4]नृत्यकला वसंतें ।
हा अर्पिला च नवरत्न[5]कलाप यांतें ! ॥३९॥

स्रग्धरा

वायूचा मंद वाहे झुळुक, खुलतसे कोंवळी पालवी ती ।
पुष्पांचा गंध मार्गीं सकलमन हरी सत्फलें गोड होतीं ।
चित्तानंदी पिकांचा निनद[6] झडतसे पंच[7], [8]पंचेंद्रियांतें—
मोहाया एककालीं, मधु जणुं उपदा[9] पंचबाणा करी ते! ४०

मंदाक्रांता

द्राक्षावेलींवर लटकले घोंस खासे सुपर्वी[10] ।
अंजीरांचे तरु फळभरां दाविती काय गर्वी ।
कोठें रंभा[11] फलभरनतां[12] काकड्या थंड आणि ।
दाडिंबाम्रप्रचुर मधु तो भेट कामास आणी! ॥४१॥

शिखरिणी.

गुलाबांच्या रांगा विकसित कशा रम्य सगळ्या ।
सुमल्ली संफुल्ला मधुर गुलनारी स्फुट[13] कळ्या ॥
फुलें नानारंगी रुचिर मरवा पाच हिरवा ।
तृतीया[14] ही आणी सुरभि[15] उपदा सुंदर नवा ! ॥४२॥
सुरूंचे पेरूंचे सुतरु हिरवे गार फुटती ।
सुपारीकेळींचीं बहु सरळ झाडें विलसती ।
चकोत्रे संत्रे ही अननस सुदाडिंब बकुळी ।
प्रफुल्ला त्या वल्ली विलसति फुलें लाल पिवळीं ॥४३॥

---

१ सुंदर. २पिसें. ३अनेकरंगी. ४ मोर. ५नवरत्नांचाअलंकार नऊरत्नासारखीं पिसें. ६शब्द. ७झुळूक ६० पांच. ८ त्वचा, दृष्टी नासिका., जिव्हा व कर्ण. ९ भेट. १० कांडोकांडीं. ११ केळी १२ वांकलेल्या. १३ प्रफुल्लित. १४ तिसरी. १५ वसंत.

वसंततिलका.

दासंत वायु नटतो जणुं काय कामी ।
सौगंध्य सुंदर फुलांतिल घेइ नामी ।
जाई चढून तरुभिति दिव्यास फुंकी।
[1]कांताबरी करितसे सुविहार तो कीं !॥ ४४ ॥

शिखरिणी-

वसंतस्वामीचें प्रकटन[2] बघूनि प्रकट तें ।
वनश्री लाजूनी किसलयपटें[3] कीं विनटते ।
अलिश्रेणी[4] वेणी, सुतनुवर[5] भूषा सुमतती[6] ।
स्वसौंदर्यें ऐशा विकसुनि हरी चित्त झणिं ती ! ४५

मालिनी

सशरधनु[7] मनोजा, घेउनी त्वां सहाय ।
बहु पथिक वियोगी मारिले दीन हाय !!! ।
ऋतु[8] ! तुज घडला हा दोष मोठा च आहे ।
सितकुसुमयशीं[9] रे डाग भृंगालि[10] राहे ! ॥ ४६ ॥

प्रभातवर्णन.

उपजाति.

निस्तेज शुभ्रांशु[11] दिसे प्रभातीं ।
सुधी[12] पुढें अज्ञ जसा विकांति[13] ।
प्रदीप शोभालव-हीन[13] तैसे ।
निष्किंचनांचे[14] गुण होत जैसे ॥ ४७ ॥

---

१ सुंदर आकाशांत, स्त्रियांच्यावस्त्रांत २ अविर्भाव. ३ पल्लवरूपवस्त्र. ४ भ्रमरपांक्ति. ५ शरीरावर. ६ पुष्पपांक्ति. ७ धनुष्यबाणासहित. ८ हे ऋतु! ९ शुभ्रपुष्परूप यशाचेठायीं. १० भ्रमरसमूह. ११ चंद्र. १२ विद्वान्. १३ निस्तेज. १४ भिकारी.

मंदाक्रांता-

तारा[1] होती विरल, निकरीं[2] लोक निःशौर्य जैसे।
जाई तेव्हां तिमिर[3] पळुनी देखतां चोर तैसें।
होई सारें नभ शुचि[4], जसें साधुहृत् कीं सुहंस।
जाई रात्री त्यजुनि मनुजा श्री जशी आळशास।४८।

उपजाति.

सुकून जाती कुमुदें[6] प्रभातीं।
संफुल्ल होती कमलें किती तीं।
चंद्रास्त सूर्योदय या द्वयातें-
करी, पहा दैवचरित्र हो तें!॥ ४९॥

आर्या.

प्रातःकालीं प्राची, पिंगटरुचिं सत्य गर्भिणी वाटे।
*प्रसवे रविरत्नातें निषिद्धदर्शन ह्मणून कीं मोठें।५०।

दिंडी.

सुटति थोरांच्या जन्मकाळिं लोक।
बंदिमध्यें असतात्ति अनेक।
कमलबंधापासूनि भृंग मुक्त।
भीरु[9] सुटती प्रिय-बाहु[10]-बंध-सक्त॥ ५१॥

शार्दूलविक्रीडित.

आकाशामधुनी पडो जलनिधीमाजीं[11] रवी वा बुडो।
जावो वा परलोकिं शूर लढण्या, ध्वांतासुराशीं[12] भिडो

---

१ नक्षत्रें. २आणीबाणीची वेळ, ३ अंधार, ४स्वच्छ. ५ किंवा, ६चंद्रविकासी कमलें ७पूर्वदिशा. ८कांति. *उदयकालीं सूर्यदर्शन. घेऊनये असें शास्त्रआहे. ९स्त्रिया. १०पतीच्या बाहूमध्यें गुंतलेल्य ११ समुद्र. १२ अंधकार रूपदैत्य.

देऊनी क्षितिभृ[1]च्छिरीं अहरहः[2] पादें[3] प्रकाशे च हा।
तेजस्वी न ढळे जरी हि विपदा येती तया दुःसह ॥९२॥

वसंततिलका.

ते अद्रि[1]राज शरणागत अंधकारा।
तैं स्वोदरीं दरित रक्षाति देति थारा।
येतां रवी धरिति पाद शिरीं तयाचे।
तो त्यां करीं अभय दे सुजनत्व साचे! ॥ ९३ ॥

आर्या

रक्तपटा[4]वृतपूर्वा, चुंबी आलिंगि सूर्य रागानें।
देखुनि त्यातें ऐसें[5] श्यामा[6] गेली रुसून रागानें ! ॥ ९४ ॥

दिंडया.

वियोगानें रात्रिच्या खिन्न झाली।
पद्मिनी[7] ते पाहूनि अंशुमाली[8]।
पादपतनें[9] सानंद करी तीस।
सत्य होती प्रिय नम्र भामिनीस[10]! ॥ ९५ ॥
नविन नलिनी[11]संगास लुब्ध[12] होई।
कुमुदिनी[13] अलि सोडूनि शीघ्र जाई।
तद्वियोगासहमानें[14] फिरे मागें।
भ्रमे स्त्रीद्वययुत[15] जेंवि उभयरागें[16] ॥ ९६ ॥

---

१ पर्वत. २ दररोज. ३ पाय, किरण. ४ रक्त वस्त्रानें आच्छादित (पूर्व दिशा सकाळीं लाल असते.) ५ भीतीनें. ६ सोळा वर्षांची, स्त्री, रात्र ७ सूर्य विकासी कमलिनी. ८ सूर्य. ९ पायां पडणें, किरणपाडणें- १० अभिमानी स्त्री. ११ प्रफुल्लित कमलिनी. १२ उत्सुक. १३ चंद्र विकासी कमलिनी १४ त्या कुमुदिनीच्या विरहास सहनन करणारा १५ दोन स्त्रियांनीं युक्त १६ दोघींवर प्रीत असल्यामुळें.

कुंदचंदनमकरंद घेत येई ।
जलावरुनी स्वच्छंद मोदं देई ।
मधुपवृंदा करि अंध सुगंधांहीं ।
वात ऐसा सुखकंद मंद वाही ॥ ५७ ॥

साकी

प्रातःकाल च उद्योगाला उत्तम हा गणिलाहे ।
जिकडे तिकडे सुंदर शोभा झुळु झुळु झुळूक वाहे॥५८

दिंडी

वसंतांतिल उत्तमीं चैत्रमासीं ।
मुदित असती सकल ही ग्रामवासी ।
शीघ्र उठती सानंद पाडव्यासी ।
नित्य-कृत्याधिक काम करायासी ॥ ५९ ॥

साक्या

सासुरवाशी झाहुनि बाला गोमयामिश्रित पाणी
करूनि अंगण सिंचिति झुणु झुणु वाजे कंकणपाणी॥ ६०॥
तऱ्हे तऱ्हेच्या रम्य रांगुळ्या अंगणि त्या घालीती
चैत्रांगण ज्या बोलति रमणी कौशल्या दावीती ॥६१॥

शा० वि०

गेली ती क्षणदा सुखांत अवघी, नामांपरी भासली ।
त्या योगें सुमुखीविशालनयनीं आरक्तता वाढली ।
वाटे कीं हरिणाक्षिबाण मदनें आकर्ण ओढूनियां ।
भर्त्याची तनु भेदिली म्हणुनि हो तद्रक्त लागे तयां!॥६२॥

साक्या

तापट झटपट खटपट रामा कामाची करितात ।
पाहुनि लुटपुट हटबिट सोडुन मठवासी होतात ! ॥६३

आनंद, २ रात्र, ३ क्षणाप्रमाणें वाटणारी, ४ कर्णापर्यंत (अ-
न्तत्व हें उत्तम स्त्रीचें लक्षण,) ५ पतीच्या शरीराचें रक्त,
ना

अनेक अपुल्या प्रपंचकार्यां करिती झटून रामा ।
त्या दिवशीं जन अत्युत्साहें करिती विशेष कामा ६४
शेला पेला पाला गांठीं[1] गाठी मोठी काठी ।
उंच गुढीतें उभारिती जन हौसें दिसण्यासाठीं ॥६५॥
प्रतिगृहिं ऐशी ध्वज-पंक्ती ते दिसते शोभित भारी ।
तीतें वरती बघती म्हणती गंमत बालें सारीं ॥६६ ॥
सुखकर व्हावा नूतन वत्सर म्हणुनी तत्सन्माना- ।
करण्याकरितां ध्वजारोपणा करिती जन हें माना ६७
पुरुष मंगलस्नाना अटपुनि करिती नित्यविधीला ।
भूषणवस्त्रें धारण करुनी शोभविती देहाला ॥ ६८ ॥
पंचांगासम भविष्यकथण्या नाहीं शक्ति परासें ।
ऐकत बसती उत्कंठेनें सवाल मानव त्यास ॥ ६९ ॥
लिंबदलांचें मरीचिपंचक[3] मिश्रित करुनी चूर्ण ।
भक्षण करिती होतें प्रशमन रोगांचें संपूर्ण ॥ ७० ॥
पक्वान्नादिक भोजन करुनी तांबूलातें घेती ।
चित्तानंदी सुखकर लीला करुनी हर्षित होती ॥७१॥

मंदाक्रांता.

श्रीमत्सीतारमणविभुच्या[4] आदि[5] होउत्सवाचा
वर्षारंभीं, झटूनि करिती लोक तैं थाट साचा ।
चित्रें भिंतीवरि बहु चुना देउनी काढितातीं ।
हंड्या झाडें मखून झुंबरें देवळीं लाविताती ॥ ७२ ॥

साक्या.

दिवसा पूजन भोजनपंक्ती पुराण वाणी आणि
रात्रीं दीपावलिची शोभा कीर्तन कोठें गाणीं ॥७३॥

---

१ गाठ बांधून (गाठींत). २ अभ्यास. ३ पञ्चांगोक्त. (मिरे, मीठ, हिंग, जिर व ओवा.) ४ रामचंद्र. ५ आरंभ.

नवदिन ऐसा थाट जमूनी राहे उत्साहाचा
नवमी-दिवशीं शोभा फाराचि उदय श्रीरामाच

दिंड्या.

जन्म-दिवशीं श्रीराममूर्ति-शोभा—
फार; तीवर नववस्त्रभूषणाभा[1] ।
पुष्प-माला शोभती तुरे थाटें ।
दर्शनाला गर्दी हि तेथ दाटे ॥ ७५
जात असती देवळीं लोक वाटें ।
वृद्ध बालक आणीक नीच मोठे ।
करुनि गर्दी खातात दांड सोटे ।
कितीकांचे होतात तेथ तोटे ॥ ७६ ॥
नटुनि येती सुंदरी प्रौढ बाला ।
विमुद्वारीं पावती बहुत हाला ।
प्रयासानें जाऊनि आंत रामा[2] ।
नमुनि भावें अर्पिती भेट रामा ॥ ७७
किती भक्त श्रीरामदर्शनासि ।
आणि चैनी तो थाट पाहण्यासि ।
छानछोकी कित्येक दाविण्यासि ।
येति विषयी सुंदरी पाहण्यासि ॥ ७८
कीर्तनाचा तो थाट चाललाहे ।
रामाजन्मा क्षण एक राहिलाहे ।
त्वरित करिती जन सर्वतयारीतें ।
सज्ज ठेवुनि बंदुका नौबदी ते ॥ ७९ ॥

---

१ कांति. २ स्त्रिया.

स्वागता.

घेइ जन्म अज[1] राघव-वंशीं ।
क्रीडतो नट जसा बहु[2]वेशी ।
साधुरक्षक धरी आवतारा ।
दुष्ट नाशुनि जना करि थारा ॥ ८० ॥

उपजाति.

कृपें जनांचा भव[3]बंध तोडी ।
तो ही नृजन्मीं धरि राम गोडी ।
रक्षोगणाच्या झणिं खोडि मोडी ।
भक्तांस देई सुख-मोक्ष जोडी ॥ ८१ ॥

चामर.

[4]रामचंद्र शुभ्रकीर्ति निष्कलंक शोभतो ।
सेवकां ससीतें[5] सर्वकाल सौख्य देइ तो ।
सर्वदा [6]कला-समृद्ध हा नसे कधीं उणा ।
नित्य भिन्न राहतो जडां[7]हुनी पहा गुणां ॥८२॥

शिखरिणी.

विकासातें पावे[8]कुवलय जयांच्या प्रकटनीं ।
"[9]तमोभिदों[10][11]" कीर्ति प्रसृत बहु आहे त्रिभुवनीं ।

---

१ विष्णु. २ बहुरूपी. ३ संसार. ४ राम शुभ्रकीर्ति असून निष्कलंक, चंद्र तसा नाहीं सकलंक आहे. राम सीतेसहित सर्वकाल सुख देतो, चंद्रशीतासहित सर्वकाल सुख देत नाहीं. उन्हाळ्यांत मात्र देतो. राम सदा कलायुक्त, चंद्राच्या कला कमी होतात=उणा होत जातो. राम जड पदार्थांहून भिन्न, चंद्रहा जडयुक्त (ड आणि ळ हे अभिन्न मानितात.) चंद्र जलमय आहे. ५ सीतेसहित, शीतानें युक्त. ६ ६४ व १६ कला. ७ जड पदार्थांहून, जलाहून. ८ भूमंडळ, कमल. ९ राम आणि चंद्र. १० अज्ञान, अंधकार. ११ नाशनाविषयीं.

नें दीनाचा बंधु द्विजपति हि दोषाकर असे
पदाग्रीं रामाच्या पडुनि हरि दोषा तम तसें ॥ ८३ ॥

दिंडी.

असा अगणित गुणसंघ राघवाचा ।
सर्व कथण्या असमर्थ शेषवाचा ।
राममूर्ती घालूनि पाळण्यांत ।
कीर्ति गाती हरिदास हालवीत ॥ ८४ ॥

साकी.

गुलाल कुसुमें श्रीरामावरि टाकिति जन आनंदें ।
जयजयकारें वाद्यांच्याही भरतें नभ तैं नादें ॥ ८५ ॥

भुजंगप्रयात.

तदा वाजती भेरि वाद्यें अनेक ।
तसे बंदुकांचे ध्वनी होति कैक ।
तयांचा मिळूनी महाशब्द होई ।
दिगंतीं प्रभूत्पाति-वार्तेस नेई ॥ ८६ ॥

दिंडी.

झाम्रकारें तो थाट संपदीती ।
टाळ झांजा ढोलांस करीं घेती ।

---

१ राम, दीनाचा बंधु=पालन करणारा व द्विजपती=ब्राम्हणादि जातींचा स्वामी आहे चंद्र द्विजपति=(ब्राम्हणांचा राजा) असून दीन (विरही) यांचा बंधु (संतोष देणारा) नाहीं. म्हणून दोषांचा आकर=खाण आहे. म्हणून रामाच्या पदाच्या अग्रीं पडून (आपल्या विरहि-तापद) दोषांस तसेंच तम—अज्ञान यास हरां— घालवी. चंद्र नदीन=समुद्र याचा बंधु—हर्ष करणारा—चंद्रोदयानें समुद्रास भरती येते. दोषा—रात्री (हीतें) कर—प्रकाशित करणारा रामाच्या पदाग्रीं—राम या पदाच्या अग्रीं पुढें पडून राहून (रामचंद्र) दोषांला व तमाला हरी—दूर करी (रामपदापुढें असल्यानें हें सामर्थ्य).

काढिती मग सानंद लोक दिंडी ।
उंच गाती हरिनाम घेत झुंडी ॥ ८७ ॥

आर्या.

ओव्या अभंग गाती, नाचत येती सहर्ष मावारी ।
तेथें अरती करती, होती संतुष्ट राघवागारीं ॥ ८८ ॥

मंदाक्रांता.

भिंती हर्षें प्रथम सुमुखी शुभ्र त्या रंगवीती ।
उल्हासानें रुचिरें[1] लिहिणीं सुंदरी काढितात ।
रंगें पूर्णा सुबक धरिती वामहस्तांत वाटी ।
तूलें[2] युक्ता शिळक रमणी दक्ष[3]-हस्तांत बोटी ॥ ८९ ॥
* कार्या ठायीं गुण उमटती कारणांचे अशी ही ।
विद्वद्वाणी अवितथ[4] असे वाटते ते मला ही ।
नीचा[6] काडी गुण-जनि-युता[7] युक्त[8] झाली पहा हे ।
उत्पत्तीला तिज गुणवती कारणीभूत आहे ॥ ९० ॥
दोषानें ते प्रकटकरिते कंजनेत्री गुणांला ।
ऐसें बालासम बल कुठें पाहिलें काय? बोला ।
दोषा मार्गें त्यजुन गुणसंबंध[10] अग्रीं च राहे ।
लक्षीं येतें लिहितअसतां सुंदरी सर्व पाहें ॥ ९१ ॥

---

१ सुंदर. २ कापूस. ३ उजव्या. * यांत कारण गुणवती व कार्य गुण (लिहिणें) प्रकट करणारी काडी, तीस गुण—जनी=कापूस लावून तयार करण्यास गुणवतीच कारण होय. ५खरी. ६हलकी. ७ गुणाच्या (लेखनादि) जनि=उत्पत्तीनें युक्त. गुण=दोरा, त्याची आहे उत्पत्ती ज्यापासून अशा कापसानें युक्त (काडी). ८ योग्य. ९ खोंड, हात. १० गुणाचा संबंध ज्यापासून (कापूस.)

साक्या.

वांकुनि निरखुनि मृगशावाक्षी भिंतींवर लिहितातीं ।
पटपट टिपके देउन इकडुन तिकडुन त्या मिळवीति ९२
स्वस्तिक, गोपुर, चित्रविचित्रित वेलांतें काढीती ।
अनेक रंगां भरूनि त्यांप्रति झकझक त्या खुलवीती ९३

दिंड्या.

विशालाचें कौशल्य नेत्र-कर्मी ।
मृगाक्षीला लेखनीं होय नामीं ।
सूक्ष्मकरणीं चातुर्य कटीठायीं ।
* सिंहकटिला होतसे क्लेशदायीं ! ॥ ९४ ॥
सकल लिहिणीं काढिती अशा रीतीं ।
झटुन करिती मग सर्व तयारी ती ।
इतर वस्तू चित्रादि मेळवीति ।
हळदकुंका सुदिनीं च करीताती ॥ ९५ ॥

कटाव.

चैत्रीं हळदीकुंका हौसेनें करिती रामा ॥ ध्रु० ॥
हळदीकुंकाला दरसाला, चैत्रीं मासीं करिती अबला
हास्येंकरुनी प्रफुल्लगल्ला, सायुध कंदर्पाचा किल्ला,
तेथुन मन्मथ करितो हल्ला, रात्रीं घेती पतिचा सल्ला,
मग त्या गुंफिति मल्लि-माला, गुणहीनांला सगुण सा-
जरे, करिती हर्षें सुरेख गजरे, प्रियांकडूनी सांगुन गु-
जरे, हंड्या झाडें लाविति झुंबरें, टांगविती ही राघुपिं.

---

१ बालहरिणासारखे नेत्र ज्यांचें. २ विशालनेत्रत्व हें लिहिणें काढण्यास चांगलें; व वांकून लिहिण्यानें कमरेस कळ लागते म्ह० सिंह कटित्व दुःखकारक.

* वाकून काढल्या मुळें कमरेस कळ लागते.

जरे, वनीं धाडिले येती हुजरे, आणुनि पल्लव करिती मुजरे, कैऱ्या लोंबति ज्यांना ऐसे, द्वारीं गेहीं खोंविती सोसें, अंब्याचे ते डहाळे खासे, यापरिच्या उत्साहें करिती हो अपुल्या कामा । चैत्रीं० ॥ १ ॥
दिवाणखाना करुनी स्वच्छ, काढिति रांगोळीतें स्वेच्छ, सवत्स धेनूही उत्पुच्छ, तशाच वेली सपुष्प गुच्छ, दशावतारां समत्स्यकच्छ, त्यांतिल नाहीं एक हितुच्छ, चौरंगावर सुरेख पाटा, मांडूनि त्यावर करिती थाटा, घालुन रंगित दुशालजोडी, एकीमेकीं करिती तोडी, डोल्हाऱ्यामधिं ठेविति जोडी, गौरीशांची ज्यांना गोडी, असेल दुसरी तरि ती थोडी, कांहीं नाहीं अशांत खोडी, पक्कान्नें बहु ठायीं ठायीं, ठेविति मेवा आणि मिठाई, तबकें भरलीं नानासुफळीं, अंजिर पेरू द्राक्षें काळीं, गुलाबमोतीयांचे झेले, तांबुलाचे तयार केलें, सामानानें सुपूर्ण भरलें, खुले चौफले खुलती ताटीं मध्यें सामानाची दाटी, खुलती तैसे सुरेख अरशे, हस्तें गुंफित पंखे सरशे, तेथें नाहीं एक हि निरसे, कितीक कंवळीं पिवळीं शेतें, कांहीं त्यांतिल हिरवीं भातें, सुंदर तैशीं अनेक चित्रें, दिसती धांवत जणुं कीं कुत्रे, वाघ सिंह मृग थोर लांडगे, अस्वल वानर हात्ति दांडगे, हुबेहूब कीं दिसती गाई, रमणी ह्मणती अहाग बाई ! ! कशि गडे गंमत दिसती आई, ह्मणती रामा आणि ताई, कितीक अणखी लीला रामांची खुलवी धामा । चैत्री० ॥ २ ॥

दिंडया.

हौस भारी स्वगृहास शोभवाया ।
नगारिं दासी धाडिती बोलवाया ।
सौम्य होई रवितेज दिनीं जेव्हां ।
भूषविति त्या स्वतनूंस फार तेव्हां ॥ ९६ ॥
पुसुन निर्मल करितात चेहऱ्यांतें ।
अलंकारां त्यांतील ही हिऱ्यांतें ।
सुवस्त्रांतें नेसती चापचोपीं ।
भूषणांतें घालिती टापटीपीं ॥ ९७ ॥

शालिनी.

वारी शेलारीस नेस नटून ।
रंगी रंगी[1] तें दुरंगी जपून ।
वेणी लेई रम्यवेणी फुटाणी ।
काशी हौशी इंचराशी मिराणी ॥ ९८ ॥

साक्या.

नवें पार्वती कर्वति-कांठी आणी प्रियाकडून ।
पाहुन ऐसें हट्टी राधा राधावेळी रुसून ! ॥ ९९ ॥
गंगा गंगा-जमनी पातळ भर्जरि शालू भारी ।
नेसुन नटती संगमनेरी लालकिनारी नारी ॥ १०० ॥

दिंडी.

रमा शोभे सुंदरी सार्थनामा[3] ।
उभा शोभे तैशीच रूपसीमा ।
वस्त्रभूषण-सौंदर्य पुर्ण रामा !
हळदकुंका नित्याति सौख्यधामा ॥ १०१ ॥

---

१ रंगित. २ मिरामी व राधावळी हीं लुगड्यांचीं नावें आहेत.
३ लक्ष्मीच. ४ सुखाचें घर [रामांनें विशेषण.]

मंदाक्रांता.

जोडे तोडे पद खुलविती गोठ तोडे करांला[१] ।
कंठा माळा सरि गळसऱ्या, कापबाळ्या श्रुतींला[२] ।
भारी मोत्यें जिस नथ खुले नासिकाग्रींसुतेजें ।
शीर्षी नागादिक नग किती फिर्किचें फुल राजे ।१०२।

साक्या.

मोतींयांचे सुंदर गजरे, बुचड्यांवर घालीती ।
जरिच्या शाली शेले थाटें अंगावरती घेती ॥ १०३ ॥
करूनि थाटा ऐशा खाशा, निघती हळदीकुंका ।
मार्गी षोडशवर्षा गजगति, मोहित करिती लोकां १०४
मंद मंद पद उचलित गजगति, सिंजित[३]युत टाकीती ।
यौवन[४]तुरगीं अनंग बसुनी, शिकवी चाल जणूं तां १०५

मालिनी.

छुम[५] छुम चरणाग्रीं नूपुरां[६]चा सुनाद ।
बघुनि च करिती कीं कंकणें तीं विवाद ।
चपल हंसुन डोले पाहुनी चंद्रहार ।
अवच[७] विमल[८]मुक्ता[९] त्यांस[१०] मानी असार[११]॥१०६।

दिंडी.

स्तनावरणीं रमणींस असे चाळा ।
सारिती त्या पदरांस वेळ-वेळां ! ।

---

१ हात २ कान. ३ भूषणाचा [मासोळ्या वगैरेचा] शब्द. ४ तारुण्य रूप अश्वावर. ५ पायां-मध्यें मासोळ्यांचा नाद ऐकूनच हातांतलीं कांकणें वाद करूं लागलीं [तीं खणखण वाजतात हाच वाद] चंद्रहार चमकतो तो जसा हंसतोच. मोत्यें मुक्तात्यानें या सर्वांस तुच्छ मानतात. जे शहाणे ते कोणाच्या तंट्यांत बोलत नाहींत. ६ मासोळ्या. ७ मौनधारण करणारीं [मोत्यांस शब्द नसतो.] ८ निर्मल- ९ मोत्यें, साधू. १० वरच्या सर्वांस. ११. तुच्छ.

बातबेतें भूषणां गळा माळां ॥
नीटकरिती आंचांस पायघोळा ॥१०७॥

साक्या.

सुहास्य वदनी, चंचल लोचन, सुस्तन दिसती झेले।
विलास गमनीं, रमणीयांगीं तारुण्यच कीं डोले!१०८
हिरण्यगर्भें रुचिर सुवर्णें करूनि केले काय! ॥
तेजःपुंज स्वंगींचे ते गोरे दिसती काय ॥ १०९ ॥
रामा कृष्णा नाहिंत ढोकाचि मग त्या श्यामा कैशा ॥
गौरतनू त्या अबला त्रिजगीं प्रबला होत सुकेशा ११०

वसंततिलका.

लावण्यकल्पलतिका च दिसे शुभांगी।
शाखा सुबाहु, मृदु गह्ल फुलें सुरंगीं।
लोलाक्षिभृंग हलती कुचसत्फलें कीं।
देते सकामपुरुषा फल इष्ट लोकीं! ॥१११॥

उपजाति.

विद्युल्लता कीं चुरुनी विधीनें।
विनिर्मिली योजुन ती सुधेनें।
त्रिनेत्रदग्धस्मरजीवदात्री।
संजीविनी औषधि कीं सुगात्री! ॥११२॥

मंदाक्रांता.

चांचल्यातें त्यजिति पद तें, सेविती नेत्र त्यांतें।

---

१ ब्रम्हदेव. २ सुंदर आहे अंग ज्याचें (स्त्रिया.) ३ देह. ४ काळ्या. ५ काळ्या, सोळा वर्षाच्या. ६ चंचल नेत्ररूप भ्रमर. ७ कामी. ८ विद्युद्रुप लता. ९ ब्रम्हदेवानें. १० अमृतानें. ११ शिव. १२ चांचल्य.

श्रोणी[1] कार्श्या[2] त्याजित असती, घेतसे मध्य त्यांतें ।
ऐक्या टाकी उर, कुच-युगीं[3] अद्वितीयैत्व[4] थाटे ।
तारुण्यानें गुणविनिमयो-कालि[5] केलीच वाटे ! ॥११३॥

मालिनी.

*जशि जशि मग वाढे उच्चता तत्स्तनांची ।
तशि तशि तरुणीच्या वक्रता लोचनांची ।
मलयुत[6] असती जे अंतरीं, वृत्ति त्यांची—
सहन न करिते ते उन्नती हो परांची ! ॥११४॥

दिंडी.

स्त्रियांचा तो चालतो मेळ वाटे ।
त्यांत तरुणी एकत्र, मेळ वाटे ।
गौर लिहिणीं बघण्यास थाट दाटे ।
खुलत थाटें आणीक चकचकाटें॥ ११५ ॥

साकी.

ह्मणती सुग्रण आहे बाई फारच वेणूबाई ।
लिहिणें कैसें ठाकाठिकीनें लिहिलें ही चतुराई ॥ ११६ ॥

दिंडया.

मूठ दावी हांसून रमाबाई ।
ह्मणे, ह्मणुनिच आहे ग यांत बाई ! ।
हंसत तेव्हां वेणू सलज्ज होई ।
ह्मणे, तुमच्या इतकें ग नसे बाई ! ॥ ११७ ॥
गौळ गम्मत चितुळेंग कत्या गाई ! ।
दूध पुष्कल देतात ह्या ग आई ! ॥

---

१ कुले, २ कार्श्यातें, ३ स्तनद्वयाचे ठायीं, ४ एकत्व, विलक्षण—शोभा, ५ चांचल्यादि गुणांच्या अदलाबदलीची केलि ह्म० क्रीडा, ६ काजळ, पाप, ७ मनांत, अंत *स्तनांची उन्नति पाहून डोळ्यांतु कावरेबावरेपणा आला.

एक थेई खाईन दुध साई ।
मुळ म्हणतें आईस करुनि घाई !"॥ ११९ ॥

साकी.

मग त्या बैठकिं बसती ऐटीं अंगीं ठेवण खाशी ॥
रमणी-रमणीयामोत्पादक विधि तो किति तरि हौशी !

दिंडी.

हळद देते धाकटी जाउ ओली ।
लाल कुंका लाविते वेणू भालीं ।
भरी ओटी घालून डाळ ओली ।
खिरापत दे खर्बूज-फोड केळीं ॥ १२० ॥

साकी.

गुलाबपाणी सुगंधि अत्तर गजरे देई हातीं ।
मग त्या रमणी सुखकर भाषण बोलुनि निरोप घेती ॥

इंद्रवज्रा.

तेथूनि जातीं दुसऱ्या गृहांतें ।
बोलावणें जेथिल होय त्यांतें ।
शोभा चि भिन्ना परि ती च रीति ।
सौभाग्यचिन्हें लसती सुकांति ॥ १२२ ॥

साकी.

हळदीकुंका घेउन ऐसें हर्षे रुचिरकपोला[1] ।
सायंकाळीं लगबग लगबग जाती स्वीयगृहांला॥ १२३

दिंडी.

अशारीतीं सौभाग्य-उत्सवातें ।
धरुनि चित्तीं उल्हासि-वर्तनातें ।

---

१ सुंदर गाल ज्यांचे.

एकदिवशीं किति, अन्य-दिनीं अन्या ।
करुनि होती आचैत्र वधू धन्या ॥ १२४ ॥

आर्या.

दैत्य हिरण्याक्ष बली, त्रस्त करी नरसुरां हिरण्य[1] हरी ।
स्तंभीं प्रकटे भगवान्, आश्चर्य च तो हि तैं हिरण्य[2] हरी ।
स्तंभोद्भव नरहरि हो, प्रऱ्हादातें प्रमोदभर करितो ।
संध्याकालीं हरि[3] हो, प्रकटुनि मारी हिरण्य[4]मदकारि तो

दिंडी.

माधवीं[5] जन सित[6]चतुर्दशीला ते ।
नृसिंहाच्या करिताति उत्सवातें ।
छत्रें हंड्या खुलताति बहु समोंती ।
गीत होई, पौराण कथा होती ॥ १२७ ॥

संध्याकाळ वर्णन.

वसंततिलका.

सूर्यास्तसंधि निकटा[7]वर नेटलाहे ।
चंद्रोदय प्रिय दिसे सुख देइ पाहे ।
तेजोद्भयें[8] सुचविती जणूं काय लोकां ।
सर्वां असे उदय आणि तसा च धोका ॥ १२८ ॥
अस्तचलीं[9] दिसतसे रविबिंब तैसें ।
शुभ्रांशु[10]बिंब उदया[11]द्रि-शिरीं विभासे ।

---

१ द्रव्य २ द्रव्य, हिरण्यकशिपू. ३ विष्णु. सिंह, ४ हिरण्यकशिपुरूप मदकरी=मत्त हत्ती. ५ वैशाखमासीं. ६ शुक्लपक्षांतील. ७ जवळ. ८ सूर्य व चंद्र. ९ अस्तपर्वत. १० चंद्र. ११ उदयपर्वत.

संध्या[1]प्रवृत्तशशिशेखरनृत्यकालीं ।
टाळापरी च दिसती जणुं तीं मिराळीं! ॥१२९॥
तेजोद्भयें न बवण्या[2] अरसे पुढारां ।
मांडून भूषविति दिग्[2]रमणी शरीरा ।
कीं रौप्य होत तबकें भरलीं नगांनीं ।
कीं अंबुजें[3] स्वशिरें खोंविलि हीं तयांनीं[4] ॥१३०॥

शार्दूलविक्रीडित.

संध्या[5]श्रीरमणीश्रुतींतिल मणी हीं होत तेजोद्भयें ।
अभ्र[6]स्यंदन कीं तदीय[7] फिरती चाकें जणूं हीं रयें[8] ।
हंज्या ह्या जणुं लाबिल्या बिलसती कालेंच दों बाजुला ।
ईशें काल गणावया कृत जणूं कांटा गमे हा मला १३१

वसंततिलका.

हे कालमापक जणूं कृत रत्नगोळे ।
हे विश्वकर्म बवती बिभुचे च डोळे ।
दिङ्नारिंनीं उडविले जणुं हे पतंग ।
झुंजावयास खग[9] टाकति कीं सरागं[10] ॥ १३२ ॥

दिंडी.

जरी भास्कर अनुराग[11]युक्त राहे ।
सौम्य किरणीं अति सौख्य देत आहे ।

---

१ संध्याकाळीं प्रवृत्त=सुरूझालेलें शशिशेखर=शिवाच्या नृत्य-काळीं. २ पूर्व-पश्चिम-दिक्स्त्रिया. ३ कमलें. ४ दिक्स्त्रियांनीं. ५ संध्या लक्ष्मीरूप रमणी=स्त्री, तिच्या श्रुतींतील=कानांतील. ६ आकाशरूप स्यंदन=रथ. ७ संध्या लक्ष्मीचा. ८ वेगानें. ९ पक्षी (सूर्य, चंद्र). १० सप्रेम-लाल (उदयास्तसमयीं दोन्हीं बिंबें लाल असतात.) ११ प्रेम, लाली.

दिशा वेश्या पाहून निर्वसू[1]तें ।
घालवी त्या तत्काल, पहा हो तें ! ॥ १३३ ॥

उपेंद्रवज्रा.

भोगी सुरागें[2] सविता प्रतीची[3] ।
प्रचीति ऐशी बघुनी तयाची ॥
कृष्णानना[4] तत्क्षण होइ पूर्वा ।
ईर्ष्या सपत्नीविषयीं अपूर्वा ! ॥ १३४ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

अस्ताद्रीवर लाल बिंब रविचें आरक्त शंका करी ।
कालें खड्गनिकृत्त[5] मस्तक उडे कीं दैनं[6] तें अंबरीं[7] ।
तेजोहीन ह्मणून होत पडतें सिंधूमधें तें पहा ।
काळाठिक्कर तत्कबंध[8] धरणी-पृष्ठीं पडे कीं अहा ! ॥

दिंडया.

दैव होतां प्रतिकूल, धनें होतीं–
विफल, तैशीं संपूर्ण साधनें तीं ।
पतनकालीं सवसूसें[9] रक्षणाला ।
सहस्र हि करं[10] नुपयोगि त्या क्षणाला ॥ १३६ ॥
पडे सिंधू[11]नाझारिं तैं पतंग[12] ।
कमलसुंदरमंदिरीं मत्त भृंग ।
वृक्षकोटरविवरांत ह्मणि विहंग[13] ।
तरुणहृदयीं अनुरक्त हा अनंग ॥ १३७ ॥

---

१ द्रव्यहीन, तेजोहीन. २ प्रीति. ३ पश्चिम. ४ कृष्णमुखी. ५ छिन्न. ६ दिवसाचें. ७ आकाश. ८ धड. ९ किरण. द्रव्य [यांनीं युक्त]. १० हात. किरण. ११ समुद्र. १२ सूर्य. १३ पक्षी.

इंद्रवज्रा.

गेला ह्मणूनि प्रियमित्र[1] अस्ता ।
होताति दुःखी नलिनी[2] समस्ता ।
असह्य कीं होउनि दुःख, कष्टी ।
अंभोजरूपा[3] मिटती स्वदृष्टी ॥ १३८ ॥

वसंततिलका.

आह्मां समीप बघुनी मधु[4]कोश पूर्ण ।
घ्याया करीं[5] पसरितो द्विजराज[6] दान ।
लागो न यास दुसरा मधुचा कलंक ।
जाणून कोश मिटिती नलिनी अनेक ! ॥ १३९ ॥

मालिनी.

दिनपतीगमनानें रागि[7]गी होई संध्या ।
उपपति-विधु[8]संगा जाय रात्री अबंधा[9] ।
स्वपतिसह विरागा[10] अस्थिरी[11] वृत्ति ज्यांची ।
प्रमद[12]भरित होती तद्वियोगार्थ[13] साची ! ॥ १३० ॥

साक्या.

अहर्निशांची[14] सीमा[15] संध्या माणिकशीला जणुं हे ।
किंवा काळें छिन्न दिवसाशिर ह्मणुनी रक्तच वाहे १४१
द्यावापृथ्वी यांचें अंतर लिप्त च सिंदुरें कीं ।
देवी-कृत-रवि पूजन-काली अर्पित कुंकुम हें कीं ! १४२

---

१ सखा, सूर्य. २ कमलिनी. ३ कमल ४ पुष्परस, मद्य. ५ हात, किरण. ६ ब्राम्हणांचा राजा [चंद्र]. ७ प्रीतियुक्त, लाल. ८ चंद्र, जार. ९ मोकळी. १० नाखुष. ११ चंचल. १२ आनंद. १३ पतिवियोगासाठीं. १४ दिवस-रात्रींची. १५ शींव.

वसंतदुवर्णन.

आर्या.

उदया पावुनि राजा[1], हर्षानें स्वीयें[2] मंडळीं[3] फिरतो ।
मृदुलकरीं[4] सुख देउनि, सकलजनस्वांत[5] मुदित तो करितो
तेजस्वी बहु असती, तार्पिद[6] लिखेक अल्परुचि[7] लोकीं ।
सौख्यद तो चि कलावान्[8] ग्रावद्रावैकदक्ष[9] अवलोकीं ! ॥

दिंडया.

वसंतेंदु च तो एक सौख्यसिंधु ।
दिसे शोभित अंबरीं मदनबंधु ।
सकल होती सानंद जंतु वृंद ।
दूर होती दर्शनें सर्व खेद ॥ १४५ ॥
दिशा शोभे माहेंद्र[10] फार गौर ।
भूषणांहीं अत्यंत मनोहार ।
नीलकेशांमाधिं खालि चंद्रकोर ।
हिरकण्या कीं तारा च ह्या अपार ॥ १४६ ॥

मंदाक्रांता.

तारा हिऱ्यांनीं नटवूनि अंगा— ।
ये सुंदरी, चेतविते अनंगा ।
आलिंगितो देखुनि सुंदरांगी ।
[11]ऐंद्री-वधू[12] चुंबित चंद्र रागी[13] ॥ १४७ ॥

---

१ राजा, चंद्र. २ आपल्या. ३ राज्यांत, आकाशमंडळीं. ४ कर, किरण. ५ चित्त. ६ सूर्यादिक. ७ अल्पकांति [म्हादे]. ८-कलापूर्ण ९ पाषाणासही द्रव आणण्याविषयीं चतुर [चंद्र प्रकाशानें चंद्रकांतास पाझर सुटतात] १० पूर्व. ११ पूर्वदिशा. १२ स्त्री. १३ लाल, प्रेमयुक्त.

दिंडी.

साह्यकारी कंदर्पराज याचा ।
आणि जीवन शृंगार या रसाचा ।
सौम्यदर्शन तो इंदु कुमुदबंधु ।
तापहारी स्वोदयें सौख्य-सिंधु ॥ १४८ ॥

मालिनी.

सुरुचिर[3] रजनीच्या[4] तारकांढ्‌य्मुखातें[5] ।
लगटुनि अतिहर्षें चंद्रमा चुंबितो तें! ।
वसनतम[6] गळोनी रात्रिचें तें च जाई ।
सकलतनु तियेची गौर ते व्यक्त होई! ॥१४९॥

शार्दूलविक्रीडित.

चंद्रैणाधिप[7] पूर्वदिग्गिरिदरी-पासून वेगें निघे ।
नीलाकाशवनोदरीं मृगधर स्वच्छंदतेनें रिघे ।
सत्रध्वांतकरी[9] कराग्रनखरीं गंडस्थळीं फोडिला ।
* तेणें त्यांतिल मौक्तिकें च पडलीं तारा जणूं निर्मला ।
अब्जातें[10] फुलवी, प्रमत्त तरुणस्वांतांस[11] तो हालवी ।
स्त्री[12]-मान समूल नाश करुनी सौख्यांत तो डोलवी ।
शुभ्रस्वच्छकरीं तमास कवळी अब्धीस आनंदवी ।
उष्णांशु[13]च्छवि[14]तप्त सर्व जगता शीतांशु[15] तो शांतवी १५१

---

१ कमलें प्रफुल्लित करणारा. २ सखसमुद्र. ३ सुंदर. ४ रात्र. ५ तारका [नक्षत्रें डोळयांतील बाहुल्या] च नेत्र त्यांनीं युक्त मुख. ६ वस्त्ररूप अंधार. ७ एग=मृग, अधिप=स्वामी=सिंह (चंद्रही एणाधिप आहेच). ८ पूर्व पर्वत. ९ अधाररूप हत्ती. *उत्तम हत्तीच्या गंडस्थळांत मोत्यें असतात. असा कविसंप्रदाय आहे. १० कमल ११ चित्त. १२ स्त्रियांचा अभिमान. १३ सूर्य. १४ कांति. १५ चंद्र.

प्रहर्षिणी.

वाटे तो दिनमणि[1]सा वियोगिदेहा ।
शीर्षी कीं माणि मदनाहि[2]च्या जणूं हा ।
शृंगारोदय[3] माणि चंद्रशेखरा[4]चा ।
तारासन्माणि[5] माणि ही असे नभाचा ॥ १९२ ॥

दिंड्या.

निशासास्मित[6]मुख रम्य दिसे साचा ।
इंदु मौक्तिक कंदुक प्रिय रतीचा ।
लाविला कीं त्रैलोक्यमोहनाशीं ।
नभश्रीनें तो तिलक निटिल[7]देशीं ॥ १९३ ॥
गगनरत्नाकर[8]रत्न शुभ्र किंवा ।
शुक्ति[9] मौक्तिकभां[10]ची च शोभते वा ।
अभ्र[11]वापींतिल पुंडरीक[12] ताजें ।
रतीचा कीं आदर्श[13] इंदु राजे ! ॥ १९४ ॥

वसंततिलका.

नीलोत्पला[14]सम दिसे अतिनील अभ्र ।
शुभ्रांशु त्यावर दिसे जणूं हंस शुभ्र ।
कीं अभ्र थोर करि हा अतिधुंद साजे ।
योद्धा तमोरि[15] विजयी वरतीं विराजे ! ॥ १९५ ॥

दिंड्या.

मदनरायाचें छत्र शुभ्र जाण ।
शुभ्र त्याचें फडके च कीं निशाण ।

---

१ सूर्य. २ मदनरूप सर्प. ३ शृंगाराचा उदय ज्यापासून. ४ शिव. ५ नक्षत्रांतील उत्तम रत्न. ६ हास्ययुक्त. ७ कपाळ. ८ आकाशरूप समुद्रांतील रत्न. ९ शिंप. १० मौक्तिकासारख्या भ=नक्षत्रांना. ११ आकाशरूप विहिरींतील. १२ शुभ्रकमल. १३ आरसा. १४ कमल. १५ अंधकाराचा शत्रु चंद्र.

होय त्याचा हा अर्धचंद्रबाण ।
तदस्त्रां[1] हा करि तीक्ष्ण गमे शाण[2] ॥ १५६ ॥
तयाचें कीं तेजस्वि-चक्र खासे ।
रत्नमय कीं हे ढाल रम्य भासे ।
वक्र खड्ग च कीं होय हृदयिं खोंचे
तयाचा कीं शिरपेंच गमे साचे ! ॥ १५७ ॥
रात्रिरूपी व्याळी[3] च कृष्णकाया ।
वियोग्यातें करण्यास ही अपाया ।
जातसे कीं धुंडीत विरहिलोकां ।
तिच्या शिरिंचा माणि चंद्र असे तो का ॥ १५८ ॥

साकी.

लक्ष्मीक्रीडातडाग[4] शोभे अमृताची वापी[5] कीं ।
गगनवाडिचें सुपुष्प रातिचें सौध[6] धवल विधु[7] हो कीं ॥

शार्दूलविक्रीडित.

भूम्यभ्रांतरपात्रि[8] ओतुनि दधिज्योत्स्ना[9] तदा पांढरी ।
मध्यें मारुत[10]-मंथदंड घुसळी घालूनि दिक्सुंदरी ।
पात्राच्या वर बुद्बुद प्रचुर हे तारा न हो निर्मला ।
वाटे हा नवनीत[11]-गोलक असे तत्सार इंदू मला १५९

वसंततिलका.

तूं मस्तकीं बससि रे प्रिय होशि सांबा ।
चंद्रा, स्मरप्रियसखा असशी हि तूं बा ।
अन्योन्यशत्रु जरि हे असताति दोघे[12] ।
हो वागणूक तुझि त्यां प्रिय कैशि सांगें ॥ १६० ॥

---

१ मदनाच्या शस्त्रांत, २ सहाण, ३ सर्पिणी, ४ तळें, ५ विहीर, ६ बंगला, ७ चंद्र, ८ भूमि आणि अभ्र याचें अंतर हेंच पात्र, ९ चांदणें, १० वायु हाच रवी, ११ लोणी, १२ शिव, मदन.

जे शुद्ध निर्मल जगामधिं वागताती ।
सर्वांस ते तुजपरी प्रिय सत्य होती ।
हा लागला मग कसा तुजला कलंक ? ।
तूं गांजितोसि विधुं[1]गांस म्हणून देख ॥ १६१ ॥
तूं शंभुच्या निटिलिं बैससि सर्वदा ही ।
नेत्राग्निची तुजशिं लागलि आंच बा ही ।
हा राहतो म्हणुनि डाग तवांगिं देख ।
लोकां न हें समजुनी ह्मणती कलंक ! ॥ १६२ ॥

मालिनी.

[2]रजतमय तुझी ही मूर्ति शुक्ती च खाशी ।
गवसलि गिरिजेच्या काजळाला, विलासी ।
शिव दृ[3]गनलदीपाच्या बरी भालदेशीं ।
लटकवि, विलगे रे काजळी सत्य तूशीं ! ॥ १६३ ॥

इंद्रवज्रा.

आकाश हा क्षीरसमुद्र, मायी—
त्यामाजि निद्रा करि शेषशायी !
हा शेष हो संकुचितांग चंद्र ।
हा अंक नोहे हरि हो सनिद्र ! ॥ १६४ ॥

साकी.

गगनवाल्लिचें प्रफुल्ल सि[4]त सुम विधु[5] जणुं, हा वरि भृंग ।
सुधामरंदा प्राशित बैसे, नकळुनि ह्मणती डाग १६५
मित्रास्तातें देखुनि होतो द्विजपति हर्षित वेगें ।
ह्या दोषानें त्याच्या अंगा कलंक अक्षय लागे १६६

१ विरहो, २ रुप्याची, ३ नेत्राग्निरूप दिवा. ४ शुभ्र, ५ चंद्र.

शार्दूलविक्रीडित.

कोणी अंक[1] तसा च पंक[2] ह्मणती सामुद्र[3] सारंग[4] ही।
भूछाया पडते कितीक ह्मणती वाटे खरी युक्ति ही।
गाढध्वांत[5]विषा गिळी प्रतिदिनीं त्या औषधीनाथ[6] हा।
तेणें कुक्षित काजळापरि दिसे तो कालिमा हो पहा!

मंदाक्रांता.

कित्येकांतें फसवि च कलानाथ[6] याची कला[7] ते।
मार्जारांतें सुपय[8] गमुनी चाटिती चंद्रिकेतें[9]!।
स्वीयांगातें पिहित[10] करण्या सुंदरी सौध[11]भागीं।
ज्योत्स्ना[12] धौतांशुक[13] समजुनी ओढण्या जाति अंगीं १६७

साक्या.

न चांद्रिका हे कर्पुरानें घडिली रजतें किंवा।
पान्यानें कीं धौत, स्फटिकीं घटितें[14] स्वभूमी वा ॥१६८
कुमुदें[15] बिकसित दिसती शोभित मध्यें शुभांशुकांती।
कुलीन-सात्विक-सुशील-गेहीं जेंवि लसे संपत्ती १६९

मालिनी.

सुखद पवन चाले, चंद्रिका ध्वांतनाशी[16]।
सुकृति[17] मनुज [18]सौधीं मंचकीं रम्यतल्पीं ॥
सुखकर बहु लीला सुंदरीच्या सुयोगें।
करुनि किति विलासी होति संतुष्ट संगें ॥१७०॥

---

१ कलंक. २ चिखल, ३ समुद्रसंबंधी, ४ हरिण, ५ अंधार, ६ चंद्र, (साभिप्राय,) ७ चंद्रिका, ८ दूध, ९ चांदणें, १० झांकण, ११ गच्ची, १३ धौत=धुतलेलें, अंशुक—वस्त्र, १४ घडलेली, १५ शुभ्रकमळें, १६ अंधकार नाश करणारी, १७ धन्य.

वसंततिलका.

सौंदर्यपूर्ण दिसते रमणी मृगाक्षी ।
गौरांग, रंग सुमुखीं, निरखून [1]ईशीं— ।
मारी [2]दृगंत जणुं ते स्मर [3]कुंतें वेगीं
तत्काल विव्हल पडे प्रिय तो पलंगीं! ॥ १७१ ॥

मालिनी.

झुळु झुळु झुळका त्या चालती थंड रात्रीं ।
[4]सुतनुरचित वेणी-पुष्पगंधास [5]हर्त्री ।
जणुं किं गजगतींची पाहुनी चाल खाशी ।
[6]अनुकरिति विनोदें काय त्या [7]तद्गतीशी ! ॥ १७२ ॥

ग्रीष्मर्तु.

शार्दूलविक्रीडित.

अंगारीं खचिलीच काय दिसते भूमी तसें अभ्रही ।
वायू उष्ण सधूलि चालतअसे व्यापूनि सर्वा मही ।
वापीमाजि नदी-सरांत उदकें अत्यल्प उष्णोष्णतीं ।
ग्रीष्मीं भास्करदाहकारक[10]बृहद्भानूपरी तत्कृती ॥ १७३ ॥
गेलें शीत कुठें, कुठें निवसती हेमंत शीतांशु ते ।
कोठें मेघ [11]परोक्षजल्पक [12]जडीं संयुक्त जे नित्य ते ।
[13]वात्याशब्दमिषें [14]निर्दोष वदुनी फेंकी खडे धूळ ती ।
शत्रूच्या वरि चाल [15]भूमि-पतिची दे त्रास अन्याप्रती ।

---

१ पतीवर, २ कटाक्ष, ३ भाले, ४ सुतनु स्त्रिया त्यांनीं रचित घातलेल्या वेणी, त्यांतील पुष्पगंधास, ५ हरणकरणाऱ्या, ६ अनुकरण करतात. ७ स्त्रियांच्या गतीस. ८ निखारे, ९ विहिर, १० अग्नि ११ पाठीमागें बडबड करणारे. १२ आळशाशीं, जलाशीं. १३ वावटळ. १४ भाष्म १५ ह्या वेळचा राजा ग्रीष्म.

साकी.

उष्ण-किरण बहु तापद होई त्यांत हि मध्यानांत ।
छाया ही तें व्याकुळ होउनि जाई कीं झाडींत! १७५

दिंडी.

किरणबाणीं रवि भिछ हणी तीक्ष्ण ।
शीत-हरिणें पावती फार क्षीण ।
किती लपती गेहांत अंधकारीं ।
किती विपिनीं पळताति दरीं खोरीं ॥ १७६ ॥

हरिणी.

दिनकरकराघातें होतें विशीर्ण शरीर तें ।
म्हणुनि पळुनी जाई घाई करून च शीत तें ।
स्थळ हुडकितां होई लाही दडे सलिलांतरीं ।
जलगृहि लताजालीं खोली मधून लपे घरीं! १७७

वसंततिलका.

तप्ता मही विरहिवृत्ती-समान भासे ।
चंडांशु तापद करीं कु-नृपाळ जैसे ।
छाया न सोडि चरणास जशी सती ते ।
दीनत्व पांथ-वदनीं कृपणापरी तें ॥ १७८ ॥

स्रग्धरा.

माध्यान्हीं उष्ण तापे चटचट तनुला म्लानता दाह फार ।
वृक्षच्छायेंत मार्गीं नरपशु बसती टाकिती श्वास थोर !
झाडांच्या मध्यशाखा धरुनि बसति ते सावलीमाजि पक्षी
पोटाखालील छायेंतुनि किति पशुचीं बालकें जाति लक्षीं !

---

१ सूर्य. २ सूर्यकिरणाच्या प्रहारानें. ३ पृथ्वी.

मालिनी.

प्रखर बहुत तापे उष्ण, तैं शोष लागे ।
वनिं नर पशु पक्षी धुंडिती वारि वेगें ।
पुसति बघति पाणी भाजि पायांस वाळू ।
परि झणि न दिसे तें शुष्क हो कंठ ताळू ॥ १८० ॥
किति हुडाकिति कूपा ते पथीं उत्कैं पांथ ।
शत शत कर दोऱ्या सोडुनी त्यांत पार्थे ।
बघति बहुत कष्टें नाल्प पात्रांत येई ।
खडखड करतां तें पात्र ही भग्न होई! ॥ १८१ ॥

वसंततिलका.

मार्गी सरें हुडकितां दिसती भयाण ।
त्यांच्यांत पांथ जल धुंडिति ते सयानैं ।
तेथें मिळे न जल चक्षुंस लावण्याला ।
भेगा प्रचंड दिसताति मधें तयांला ॥ १८२ ॥
अर्थी निराश परतोन इथून गेले ।
तेणें सरो-हृदय काय विदीर्ण झालें ।
जें देइ जीवनैं सदा पथिकांस वाटे
दात्या न त्या जल मिळे उर कां न फाटे? ॥ १८३ ॥
सकल विकल होतीं शोधिती थंड छाया ।
क्षणभरि तिजमध्यें अल्प विश्रांति घ्याया ।
सुपथि विरल राहे ते परी वृक्षमूळीं ।
शरण च तरुपादा तप्त होऊन गेली ! ॥ १८४ ॥

---

१ उत्कंठित. २ जल ३ यान=घोडें, गाडी, यांसहित (कोरडी असल्यामुळें.) ४ डोळ्यास, ५ उपजीवन.

दिंड्या.

हरिण तापें वैक्लव्य[1] पावताति ।
थकुनि कंटकवृक्षांत बैसताति ॥
दुःख सात्विक पावती भाग्यहीन।
नीचसेवा-करण्यांत जसे दीन ! ॥ १८५ ॥
उष्ण चमके माध्यान्ह-काल होतां ।
जळाभासा करि मार्गीं तें पडतां ।
मृगजला मृग पाहूनि धांव घेती ।
तसे धांवत यमपुरीलागिं जाती ! ॥ १८६ ॥

साक्या.

पशु पक्षीकितितापें विव्हल बसति तरुछायेंत ।
जिकडे तिकडे शून्य च भासे ग्रामीं आणि वनांत ॥ १८७ ॥
छाया-नायक[2] तप जाहला ह्मणुनी तत्स्त्री छाया ।
जाकुनि टाकिल पती भयें या लपवी स्वकीय काया !

दिंडी.

नाग शिरण्या बघताति नागतुंडीं[3] ।
सर्प दर्पा सोडून शिखि-शिखंडीं[5] ।
दुरुनिछाय महिषीस पंकवाटे[6] ।
ग्रीष्मकालीं उष्णांशु चंड वाटे ॥ १८९ ॥

वसंततिलका.

संताप देशि जरि तूं सकलां उदंड ।
ग्रीष्मा असे परि पुढें परिणाम गोड ।
बा उष्णता तुझि शिरे पृथिवींत राहे ।
तेणें मही फलवती असते सदाहे ॥ १९० ॥

---

१ क्लेश. २ सुर्य. ३ हत्तीच्या सोंडेंत. ५ मोर. ६ पिसाऱ्यांत.

शार्दूलविक्रीडित.

स्थानें दग्ध कितीक, दग्धकरण्या आहेत बाकी किती।
देखाया वणवा[1] समुत्सुक चढे शुष्कद्रुमीं पर्वतीं ।
ज्वालाशब्दमिषें पहा खदखदां हांसे तदा वाटतें ।
संघर्षोद्भव मित्रवायुसह तो पाही जणू विश्व तें ! १९१

इंद्रवज्रा.

दावाग्नि[1] पेटे बिलगे द्रुमाग्रां[2] ।
ज्वाला विशाला दिसताति उग्रा ।
ज्वाला न जिव्हा पसरून शाखी ।
संतप्त ते जीवन[3] मागती कीं ! ॥ १९२ ॥

मालिनी.

रज तृण बहु पर्णे घेउनी चक्रवात[4] ।
गरगर फिरुनी तो शीघ्र अत्युष्ण जात ।
कधि लघु[5] कधि मोठा सोट अत्युच्च होई ।
नर-पशु-विहंगांतें[6] देत संत्रास जाई ॥ १९३ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

जातीनें लघु[7] हे रजःकण[8] जयां मोजी[9] न कोणी कधीं ।
पायांनीं जन नित्य ज्यां तुडविती घेशी शिरीं त्यां अधीं ।
चांपल्यें[10] क्षितिभृच्छिरीं[11] बसविशी लोकेक्षणां[12] पीडुनी ।
ते त्वद्देह मलीन[13] पांसु[14] करिती वाता ! पहा लक्षुनी ॥

वसंततिलका.

वेगें प्रवात उलटासुलटा सुटून ।
ग्रीष्मांत भीतिकर होइ महा तुफान ।

---

१ वणवा. २ झाडांचे शेंड्यांस. ३ पाणी. ४ वावटळ. ५ लहान. ६ पक्षी. ७ लहान, हलकट. ८ धूळ. ९ अगण्य, कोणी विचारीत नाहींत. १० घाईनें, अविचारानें, ११ पर्वत, राजे. १२ नेत्र. १३ मळकट. १४ रजःकण.

जाण्या समुद्रिं धजती न तदा जहाजें ।
लाटा प्रचंड उठुनी जल फार वाजे ॥१९५॥

आर्या.

दुर्लभ तपतप्तातें झुळूक शीतल सुहर्षकारी ते ।
निर्धनसंसाऱ्यातें अल्प धनाप्तीहि सौख्य बहु करिते १९६

मालिनी.

तळमळ बहु, होई दाह, अंगास घाम ।
दिवसभर सुचेना कांहीं ही काम धाम ।
रुचि किमपि न अन्ना जाइ पाणी अपार ।
तनुवरि तनुवस्त्रें वाटती थोर भार ॥ १९७ ॥

वसंततिलका.

अत्युग्र थोर बहुतापद वासराचें ।
ग्रीष्मांत रूप बघुनी जणुं काय साचें ।
भीतीमुळें च रजनी कृश होइ भारी ।
भर्ता प्रचंड बघुनी जाशि भीरु नारी ॥१९८॥

साकी.

फुलें चंद्रिका जलमंदिर नवचंदनचर्चित बाळा ।
शीतलवारी वारा बारिक वसनें सुखद हिताला १९९

मालिनी.

विकसितसुमगंधाढ्यान, शीतांबु, आणि ।
जल-गृह, विधुकांति, सुंदरीची सुवाणी, ।
जल पडत सभोंती, बाग ही गर्द छाया, ।
करिल मग कसा तो ताप काया अपाया? २००

इंद्रवज्रा.

औशीरताट्या सजला सभोंती ।
येई हवा त्यांतुन देइ शांती ।

१ ग्रीष्म. २ शरीर. ३ हलकीं, ४ स्त्री. ५ पुष्प. ६ ग्रहण. ७ वाळ्याच्या.

पंखा असे हालत आंत गार ।
तेथें तपाचा कुठुनी पसार ॥ २०१ ॥

मंदाक्रांता.

मोतीयाचे रुचिर गजरे घालिती वेणिमाजी ।
रामा अंगा मलयज[1]-रसा कर्पुरा लावितीजी ।
चंद्रास्या त्या नवाळि असतां उष्ण कोठूनि बाधे ।
हर्षोत्फुल्ला मधुर वदतां चित्त तेंव्हांच वेधे[2] !॥२०२॥

दोला-लीला.

साकी.

लोल[3]दृष्टि ह्या ऋतूंत बाला करिती दोलालीला ।
सुंदरगच्छा केशीं माला गाउनि घेती झोलों ॥२०३॥

हरिणी.

बसुन वरती, झोला[6], तोला करून पुढें वधू, ।
फिरुन सुमुखी वेगें मागें, दिसे मुख कीं विधू ।
पळपळ अशा रीतीं घेती, स्तनांशुक हालतें ।
बघुन सुदती होती चित्तीं कृतार्थ कितीकते! ॥२०४॥

दिंडी.

शुभ्र पातळ रमणीय खुले अंगीं ।
कंचुकीवर कशिदा हि बुत्त्या रंगी ।
पदरभूषा हालती कंठहार ।
नूपुरांचा चरणांत झणत्कार ! ॥ २०५ ॥

प्रहर्षिणी.

पायांतें पसरुनि सुंदरी सुगानें ।
गाती त्या मर्दभरिता पिक[9]स्वरानें ।

---

१ चंदन. २ मोहित होई. ३ चंचल. ४ झोंपाळ्यावर झोंके घेणें. ५ झोंका. ६ याचा संबंध घेती याकडे. ७ मासोळ्या. ८ तारुण्य-युक्त, ९ कोकिल.

पादाग्रा प्रति-पळ फार नेट देती ।
झोक्यांतें बहु सुमुखी सहर्ष घेती ! ॥२०६॥

साक्या.

ताठा घेती स्फुटकुचयुगुला नमती फिरून पाहीं ।
झोके गाणीं यांजपुढें त्यां न सुचे दुसरें कांहीं॥२०७॥
ग्रीष्मीं श्रेष्ठीं ज्येष्ठीं दशहर मनुज श्रीगंगेचा ।
उत्सव करिती तदंशभूता गोदाकृष्णादींचा॥ २०८ ॥
दशदिन गंगोत्सव नर करिती हर्षानें तो थाटीं ।
नदी तटाकीं रमणीया किति दिसते शोभा मोठी२०९

दिंडी.

दिसे मंडप विस्तीर्ण रम्य घाटीं ।
छों हंड्या आरास तेथ मोठी ।
कुठें मखरें करिताति फार हौसें ।
चढाओढीं खर्चिती बहुत पैसे ॥ २१० ॥

साकी.

गंगाप्रतिमा सुरेख मखरीं शोभित दिसते सौम्य ।
ठायींठायीं वस्त्रभूषणें चमकत असती रम्य ॥ २११ ॥

आर्या.

भोजनथाटा पाटां मांडुनि जन लवकरी च करिताती ।
पक्वान्नांची गरदी स्वकीय-नाम-प्रसिद्धिकरितां ती २१२

दिंडी.

दीपपंक्तींचा थाट कथा रात्रीं ।
खुले फारच चंद्रिका नदी-पात्रीं ।
थंड झुळुका येऊन सौख्य देती ।
देइ चित्ता आनंद सुशोभा ती ॥ २१३ ॥

———

साकी.

ज्येष्ठ-पौर्णिमा-दिवशीं वस्त्रें करूनि कार्पासाचीं ।
पूजासाहित्यातें सुदती घेती तबकीं साची ॥ २१४ ॥

दिंडी.

पैठण्या त्या नेसती नवे दंड्ये ।
कंचुकींवर खुलताति लाल गोंडे ॥
सुंदरांगीं शोभती बहुत भूषा ।
अशा थाटें जाताति रम्यवेषा ॥ २१५ ॥

साकी.

सावित्रीतें पूजित बसती वटवृक्षाच्या पारीं ।
एकीमेकी हळदीकुंका देती वाणें नारी ॥ २१६ ॥

वर्षाऋतु.

आर्या.

वर्षा ऋतु हा आला अंबुद[1]सैनिक समागमें थाट ।
ग्रीष्माहित[2] हननाला शर[3]वर्षावें करून कीं दाट ॥ २१७ ॥
अस्थिर अनेकरंगी[4] गुणें[5]रहित असून वक्र तें अणिक ।
इंद्रशरासन तेव्हां शोभे[6] असती-मनापरी क्षणिक २१८ ॥
गुणवत्संगें होती, निर्गुण गुणवान् असें असे महित ।
सगुणा[7]भ्रासह राहुनि, कुटिला चापा कसा गुणें रहित!
वाहे सोसाट्यानें चालू असतां समीर[8] आसारें[9] ।
कंपित शीतजलानें होउन जाई त्वरें च हें सारें[10]! ॥ २२०
प्रावृट्[11]-शीतलवातें होई संत्रस्त अभ्र त्या काळीं ।

१ मेघ. २ शत्रु. ३ जल, बाण. ४ प्रीति, किंवा रंग धारण करणारें. ५ सद्गुण दोरी. ६ जारिणी. ७ शब्दगुणयुक्त (शब्द-गुणक आकाश.) ८ वारा. ९ वृष्टी. १० तत्व. ११ वर्षाऋतु.

तद्वारणार्थ घेतें अंगीं कीं, मेघकंबळ[2] काळी ! २२१ ॥
जीवन[3]दात्या चपला त्यजुनी जाई क्षणांत अन्यत्र ।
अस्थिरवृत्ति प्रमदा[4] क्वचित चि रमताति नित्य एकत्र ॥
हर्ष सुकालीं होतो, बघतां क्षणिं धूलिधूसरा[5] जलदा ।
पुत्रापरि मलिनांबर[6] करुनी गर्जूनि खेळतात तदा २२३

इंद्रवज्रा.

आकाश उन्मत्त करी तयावरी ।
आरूढ होई घनराज सत्वरी ।
घेऊनि संगें बहु कृष्ण सैनिक ।
मारी म्हणी तापद शत्रु घातुक ॥ २२४ ॥

उपजाति.

नदी तडागादि जला हरूनि ।
शुष्का धरा वृक्षलता करूनि ।
उष्णांशु कोठें लपला पहाती ।
विजा-दिवे घेउनि मेघ हातीं ! ॥ २२५ ॥

दिंडी.

मेघ-बंदुकरांगेस वीजतोडे ।
पेटवी ऋतु तत्काल ते धडाडे ।
तीक्ष्ण गारा गोळ्या च सोडुनी कीं ।
ग्रीष्म-शत्रुस मारितो मत्त लोकीं ॥ २२६ ॥

वसंततिलका.

विद्यु[7]दृशा बघुनि ताप अहो जनांचा ।
होई दयार्द्र घनराज उदार साचा ।

लवातानिवारणार्थ. २ कांबळा. ३ उदक. ४ स्त्रिया. ५ धु-
मळकट, धुळींत खेळल्यामुळें मळकट. ६ वस्त्र, आकाश
तारूप दृष्टीनें.

ज्या थोर अल्प हि सदैव समान होत।
वृष्टी करूनि जनताप हरी क्षणांत! ॥२२७॥

शार्दूलविक्रीडित.

स्वार्थाच्याचिकडे सदा हि गढलें आहे जयांचें मन ।
ऐसे फार, परोपकार करण्या उद्युक्त थोडे जन ।
भक्षी [1]वाडव नित्य पोट भरण्या अंभोनिधीतें[2] पहा ।
सिंधूचें जल घेउनी घन करी वृष्टी हरी ताप हा २२८

दिंडी.

द्रव्य घेतां स्वार्थार्थ[3] कालिमा ते।
मुखा येते, नाश्चर्य यांत होतें।
पराकरितां सामुद्र मेघ तोयें[4]।
घेउनी, ते होतात कृष्णकाय! ॥ २२९ ॥

स्रग्धरा.

अभ्राची पोतडी हा करुनि ऋतु जणूं गारुडी खेळ लोकां
दावी, सर्वां कळाया झडकरि गगनीं वाजवी थोर ढक्का[5]।
मेघांतें वायु-सूत्रीं पळवि घडिघडी रंग दावी अनेक
दावी सूर्येंदु-दीपां लपवि हि चपला नाचवी तो कितीक?

उपजाति.

सूं सूं सुटे वायु मघूनि फार।
भरूनि येई बहु दाट अभ्र।
सरीवरी येति सरी कितीक।
अंधारुनी येइ दिसे न लोक ॥ २३१ ॥

---

१ समुद्रांतील अग्नि. २ समुद्र. ३ आपल्या कार्याकरितां. ४ उदक. ५ ढोलकें.

शिखरिणी.

मृदंग ध्वानांतें जलद करिती, त्यांस बवुनी ।
सुदृक्[1]-पौष्पा-वेणी-सम-रुचि कलापां पसरुनी ॥
सुनृत्यांतें केकी[2] करित असती; हें बघुन ती ।
सरोमांचा[3] होते नवतृण-मिषें कीं वसुमती[4] ! ॥ २३२ ॥

मालिनी.

घन करुनि निनादा वारि-वृष्टी करीती ।
सकल वसुमती ती आर्द्र अत्यंत होती ।
वनगिरिंवर धो धो अंबु चाले सुवेगें ।
अलघु[5] लघु[6] नद्या ही पूर्ण होती जलौघें ॥२३३॥

साकी.

शैलाग्राच्या वरुनि उड्या हे टाकित असति जलौघ ।
उष्णारीच्या पाठीं लागत धांवति जणुं हे मेघ ! ॥२३४॥

वसंततिलका.

नामापरी कृति असे विरला जगांत ।
आहे क्षमाधरिं[7] परी अचलीं[8] सुयुक्त ।
ज्यांच्यावरी जरि किती जलवृष्टि राही ।
अत्यल्प ही तरि न हे ढळतात पाहीं ॥२३५॥
पूरीं नद्या सकल पूर्ण भरूनि जाती ।
त्यांच्यांत वृक्ष किति जंतु हि वाहताती ।
पेटीं न चालति अगाध[9]जलांत नौका ।
*पांथस्थ बैसाति तटस्थ[10] तटस्थ[11] देखा ॥२३६॥

---

१ स्त्रीच्या पुष्पयुक्त वेणीसारखी शोभा ज्याची अशा पिसाऱ्यातें. २ मोर. ३ नृत्य पाहून पृथ्वीच्या अंगावर रोमांच येतात. ४पृथ्वी. ५ मोठ्या. ६ लहान. ७ क्षमा=शांति (पक्षीं) पृथ्वी धारण करणारे पर्वत. ८ अचल न ढळणारे. ९ खोल. १० तीरावर बसणारे. ११ स्वस्थ * हा शब्द प्रचारांत फार आहे.

उपेंद्रवज्रा.

तरंगिणी[1] गे, जडसंगतीनें ।
चराचरा नाशुन तूं मदानें[2] ।
स्वकूल[3] ही भ्रष्ट[4] करून जाशी ।
ह्मणून पंकाविल[5] सत्य होशी ! ॥ २३७ ॥

दिंडी.

पडति धारा वांकड्या किति समोर ।
असंख्यावधि उडतात जलतुषार ।
सघनगेहें गळताति जरी थोर ।
तदन्यांचा कोठून हो गुजार ॥ २३८ ॥

साक्या.

अतर्क्य लीला जगदीशाची होतां वर्षण भासे ।
कोठुनि जल हें इतकें येतें, जातें कोठें कैसें ॥२३९॥
क्षारसमुद्रोदक घेउनि घन करिती मधुर तयातें ।
चतुरजनाच्या हातें कैशि हि गोड कृती बव होते ॥
एकसारखी चालू राही मोठी अखंडधार ।
जिकडे तिकडे पाणि च पाणी ओलें हो घरदार २४१
ओढे विहिरी तलाव यांना पाणी अपरंपार ।
रस्ते वाटा यांवरती ही चालति मोठे पूर ॥ २४२ ॥
डरांव् डरांव् ते बेडुक करिती मोठ्यानें पाण्यांत ।
टो टो करित चि भुजंग निघती शिरतां पाणि बिळांत ॥
सिंह व्याघ्र हि मेघगर्जना ऐकुनि विनिद्र होती ।
पुच्छें अपटुनि डुरक्या फोडित बघती शत्रु सभोंती ॥ २४४ ॥
स्त्रिया मुलांना, मृगी पाडसां, गाई वत्सां, पोटीं ।

---

१ नदी. (स्त्री) २ उन्मत्तपणानें. ३ वंश, तट. ४ दूषित, पाडलेलें, ५ चिखलानें भरलेली, पापानें युक्त.

धरूनि बैसति घट्ट; गर्जना होतां प्रचंड मोठी॥२४९॥
कडकड कडकड वीज कडकडे मध्यें एकाएकीं ।
सकल जंतु भयभीत होति तैं पडेल या धाकीं कीं॥२४६॥

आर्या.

धारा[1]शस्त्रें घनराट्[2] ग्रीष्मर्तुदवानै[3]लारि नाशुनियां ।
विद्युन्नयनीं पाहुनि, गर्जे विजयी अयुक्त हें न तया ॥

शार्दूलविक्रीडित.

मेघा, तूं पडुनी चराचरा जगा आनंदवीशी खरें ।
विद्युत्स्त्री तुझि चंचला चि पडतां होईं चुराडा अरे ! ।
पाहूनी भुलतोस गोमटि वधू बैसे तुझ्या ती शिरीं ।
नाचे ज्यापरि नाचुं देशि तिजला हे रीत नोहे बरी ! ॥
निर्व्यापार असे समग्र जन ही स्वीया लयीं बैसती ।
जाण्या कोणि धजे न अन्यसदना होई अशी हो स्थिती ।
गाई व्याघ्र पशू बकादि नयनां झांकुनि पक्षी किती ।
ध्यानस्था मुनिच्यापरी किति बकध्यानी पहा राहती ॥

साक्या.

चिखलावरुनी किति जन जातां जातां ते पडताति ।
नसेल कोणी पाहीलें ना ? चहूंकडे बघताति ! ॥२५०॥
शेतकरी किति धान्यें घेउनि उत्सुक शेतीं जाती ।
पेरुनि त्यांतें अभिमतवर्षण व्हावेंसें इच्छीती ॥ २५१॥

मालिनी.

नवनवजलयोगें अंकुरोद्भेद होई ।
तृणदलनिकरानें रम्य हो रानराई ।
सकल तरु-लतांना दृष्टिनें येइ तेज ।
नर पशु खग यांच्या दृष्टिला होइ चोज २५२

---

१ धारा (जलधारा) रूपशस्त्रानें. २ मेघराज. ३ वणवारूप शत्रु.

फुटूनि तृण सुमार्गी झांकि तेव्हां च दाट ।
अडकरि उमगेना जावया गांवि वाट ।
बहुत दिवस जातां जेवि अज्ञान-योगें ।
स्फुरति समर्थ विद्या पंडितांही न वेगें ! ॥२१३॥

वसंततिलका.

पृथ्वी तृणें हिरवि गार बरी दिसे हे ।
सोनेरि लाल पिवळे हि रुपेरि पाहें ।
हें चित्र वस्त्र करुनी ऋतुनें प्रियेला ।
नेसावयास दिधलें गमतें मनाला ! ॥ २१४ ॥
संतापदायि अविकार तपर्तुचा तो ।
जातां अतां सकल लोक सुशांत होतो ।
वर्षर्तु–राज्यि कवणास हि ताप नाहीं ।
साजे खला सुपुरुषा उपमा बरी ही ॥२१५॥

दिंडया.

क्रमें तिसऱ्या वर्षीं[1] च ऋतुमती हो ।
हरितें लुगडें नेसते वसुमती हो ! ।
करुनि मंडप वाजवी वाद्य मेघ ।
स्वसंगें करि अंकुरोद्भव अमोघ ॥ २१६ ॥
नृत्य गणिका पुष्पिता करिति देख ।
भ्रमर- वाद्या जणुं वाजवी सुरेख !
पारिजातां अनुराग[6] हर्ष होतो ! ।
वक्र गुलछबु पाहून हांसतो तो ! ॥ २१७ ॥

---

१ वर्षे, वर्षाऋतु. २ हिरवें. ३ पृथ्वी. ४ व्यर्थ नसणारा. ५ जुई, वेश्या. ६ प्रेम, अनु=मागें राग=तांबडी (पारिजातकाचे फुलाचा देंठ तांबडा असतात.)

लता-वृक्षीं टवटवी खुले फार ।
दलांवर सितें[1] पडताति बिंदु गार ।
जीवनें[2] जणुं आनंद पावताति ।
लता ऋतुवर मौक्तिकें ओतिताति ॥ २१८ ॥

आर्या.

स्वकरीं खुरपीं घेउनि, शेतकरी करिति काम शेतांत ।
काढिति तृणजालातें, स्त्रियाहि तत्पति[3] मुलें हि तत्तात[4] ॥
खंडांशुकयुत[5] कर्षक[6], कांपत करितात काम ते रानीं ।
जडसंगें[7] मलिनघना[8], पीडिसि दीनां अखंड[9] धारांनीं ॥
करुं दे कामें त्यांना, सोडुं नको कांहिं वेळ फार मला ।
मेघा, जीवनदाता[10], मानिति जरि पीडिशी च ते तुजला ॥

शार्दूलविक्रीडित.

गंभीरध्वनि मेघपंक्ति करिती विद्युल्लता चालती ।
वाहे शीतळ वायु सोदक तदा भृंगालि ही गुंजती ।
चंद्राकारक[11] चंद्रकां[12] पसरुनी बर्हीं[13] कसे नाचती ।
ह्या कालीं अबला त्यजूनि निघती पांथ श्रमा पावती ॥

दिंडी.

“ बालहरणी-चललोचना सुनेत्री ।
स्तनित[14] ऐकुनि धांवूनि ये सुगात्री ।
दृढालिंगुन मम भीरु शांत नोहे ” ।
पांथ बोले ‘ ममवीण कशी राहे ’ ॥ २१३ ॥

---

१ पांढरे. २ जीवदान, जल. ३ स्त्रियांचे पति. ४ मुलांचे बाप. ५ लहान वस्त्र नेसलेले. ६ शेतकरी. ७ मूर्ख, जड. ८ पापी, मळकट. ९ सतत. १० जीवदान देणारा, उदक देणारा. ११ चंद्रासारखा आहे आकार ज्यांचा. १२ पिसांवरचे डोळे. १३ मोर. १४ मेघगर्जना.

साक्या.

प्रियविरहानें सती हि दुःखित होउनि करिते शोक ।
इष्टजनाच्या वियोगकालीं, नाहीं होत विवेक॥२६४॥
" सुगंधि शीतल मारुत, अंबुद गर्जत वरतीं येती ।
मयूर नाचत येती मेले! दुःखद मजला होती ॥२६५॥
अग पण बाई! तूं स्त्री असुनी, चपले, हसशी कैशी !"
वियोगिनी[3] हें बोलुनि पडते रंभा वातें जैशी ॥२६६॥
सुगंधि शीतल वायु येउनी सावध करितो तीशी ।
उठुनी प्रियकरशोधाकरितां, जाई ती आवेशीं ॥२६७॥
खिन्ना रुष्टा रमणी बोले, मेघा! मन दीनास ।
नाडावें या हेतूनें त्वां, केले किती प्रयास ॥ २६८ ॥
पंकिल भू ही, जलधारांनीं गगन, दिशा चपलांनीं ।
व्याप्त नद्या ही पूरीं, तैशीं विपिनें वृक्षलतांनीं ॥२६९॥
प्रियकर-शोधा मी निघतां रे तुजला असह्य झालें ।
अबलाघाताकरितां मेल्या! मलिना' हें त्वां केलें २७०
इतकें करुनी गर्जासि वरतीं, काळ्या ! लाज च नाहीं ।
ऐसें रमणी बोलुन शोकें मूर्छित फिरून राही ॥२७१॥

स्रग्धरा.

झांकूनी चंद्र-तेजा घन निज-माहिमा दाविण्यासाठीं जाय
होई सारें परी तें उलट मलिनिमा व्यक्त त्याचा च होय
लोकां विद्वज्जनाचे मलिन जन गुणां झांकुनि स्वीय शुद्धी।
दावाया जाइ, त्याचे अवगुण दिसती स्पष्ट सर्वांस आधीं

आर्या.

ह्या वर्षाऋतुमाजी, स्वकीय वैभव जनांस तम दावी ।

१ पतिव्रता. २ वीज. ३ विरहिणी. ४ ऐश्वर्य (फार काळेपणा).

अंबुदसमागमानें, शोभा त्याची किती मग वदावी २७३
मेघावरणें रात्रीं, दर्शन[1]मार्गास आड येति तमें ।
मलिनाच्या संगानें, [2]दर्शनमार्गास आड नेति [3]तैमें २७४
लिंपी तम सर्वजगा, कज्जलवृष्टीस अभ्र कीं करितें ।
निष्फल सुदृष्टि होते, सेवा दुर्जनगृहीं कृतापरि तें ॥
सकलांमतें नाशी, अज्ञान प्रोच्च-नीच ह्या स्थानीं ।
कुंठित विचार होतीं, होतां दुर्जन तमिस्र ही स्थानीं ॥

साक्या.

कस्तूरीच्या दाट रसानें, कज्जलपंकानें कीं ।
विषकंठाच्या गलप्रभेनें, मरलें विश्व विलोकीं ॥२७७॥
कालिंदीजल-कस्तूरी-करिघंटेशगल नीलांजन ।
वर्षारात्रितमाचें बालक, दिसतो बरवा साजन! ॥२७८॥

दिंडी

काकवर्णासारिखा अंधकार ।
त्यास अंबुदजडमालिनसंग थोर ।
"अर्धी मर्कट" इत्यादि तसें झालें ।
अंधकारें सर्वांस अंध केलें ! ॥ २७९ ॥

इंद्रवज्रा.

गाढांधकारीं फिरताति चोर ।
स्थानांस सांकेति[12]कें जाति जार ।
वंचून मर्त्यां [13]अंसतीच जाती ! ।
चित्तीं न त्या आणिति [14]वर्ण जाती ॥ २८० ॥

---

१ दृष्टि. २ शास्त्र. ३ अज्ञानें. ४ शोभा. ५ उंचनीच. ६ अंधकार. ७ आयकारावर. ८ शिव. ९ यमुना. १० हत्तींचा समुदाय. ११ शिवाचा गळा. १२ संकेत केलेल्या. १३ व्यभिचारिणी. १४ ब्राह्मणादि.

वसंततिलका.

'जातेस तूं घनतमांत कुठें मृगाक्षी" ? ।
"मत्प्राण जो रमण तत्सदनास लक्षीं" ।
"नाहीं कसें भय तुला"? पुसतां च कोणी ।
बोले "सर्व मदन सज्ज धनुष्य-पाणी" ॥ २८१

शिखरिणी.

"सवें सज्जाऽनंगा[1]नुचर असतो, तूं विधुमुखी ।
जडार्थांची भूषा चमकत असे ते लखलखी ।
रणन्झांरें[2] तीं जणुं हृदयभू[3]-दुंदुभि झडे ।
अशा थाटें जातां चाकित बघशी कां चहुंकडे?" २८२

मालिनी.

"जनपशुतिमिरांची भीति नाहीं च मातें ।
पर, कुसुमधनूनें मंद[4]गंतेषु-वातें ।
व्यथित कितिक केले पामरा, त्वत्समान ।
बघतबघत जातें त्यांस रे हें च मान" ॥ २८३ ॥

आर्या.

जातां विलासिनीतें, लागे पर्जन्य तो मुसळधार ।
पंकिलभू[5]वर पडतां, जाते वरण्यास धार आधार! २८४

साक्या.

श्रावणशुक्लीं नागपंचमी, येई सण दिवशीं ह्या ।
नागा काढुनि पूजा करिती, अबला वाहुनि लाह्या ॥
कोठें वल्मीकांतें जाउनि, सहर्ष करिती पूजा ।
एकीमेकी हळदकुंकु त्यादेती तेथें लाजा[6] ॥ २८६ ॥

---

१ मदन हाच शिपाई, २ वाजणाऱ्या मासोळ्या, ३ मदनाचा चौघडा, ४ माझ्या कटाक्षबाणाच्या तडाक्यानें ५, निसरडी, ६ लाह्या.

दिंडी.

नवीं लुगडीं नेसती नव्या चोळया ।
भूषितांगा थोड्याच त्यांत भोळ्या ।
कुठें हर्षे सुंदरी डामडौलें ।
जमुन फेरे घेतात, लोक डोले ॥ २८७ ॥

साकी.

एकीमेकी हात धरूनी, वर्तुळ फेरे घेती ।
सिंहकटी त्या सत्वर लवुनी, सुंदर गार्णी गाती २८८

मालिनी.

झुणझुणु पदभूषाशब्द कानांत दाटे ।
चलवसन फिरे तें डोलतें काय वाटे ! ।
बघुनि बहुत लीला रम्यनेत्रादिकांची ।
कितिक पुरुष चित्तीं होति संतुष्ट साची! ॥२८९॥

आर्या.

वे अ[1]ज नि[2]शीथ होतां श्रावणकृष्णाष्टमीस अवतार ।
असुरेभ[3]भा[4]हरि हो, रव्युदयीं कुठुन चमकती तारा ॥
वसुदेवाचा सुत हरि, होतो करण्यास सत्य ती अं[5]जगी
तो वासुदेव नामें, असु[6]रासूतें हरावयास जगीं ॥२९१॥
गोपालगोपिकांच्या, तापातें स्नेहवर्षणें हरितो ।
मेघश्यामल ऋतुपरि, धेन्वादिपशूंस तुष्टि करि हरि बो ॥
गोकुललीलान्याजें, वधिले दुर्बुद्धि घोर ते असुर ।
मथुरेंत कंस वधुनी, हरि भूभ[7]र करि सुहृष्ट मर्त्य सुर ॥

शिखरिणी.

अनंता कृष्णाच्या बहुविध कथा राम-सहिता ।
कविव्यासादींनीं कृत-सुकवनीं विश्व-महिता ।

---

१ कृष्ण, २ दोन प्रहर रात्र, ३ दैत्यरूप हत्तींची प्रभा, ४ हरण करणारा सिंह, विष्णु, ५ ब्रह्मदेवाची वाणी. ६ प्राण. ७ भूमीचा भार.

तथा श्रीकृष्णाचा मनुज करिती उत्सव महा ॥
छत हंड्या झाडें लकलकित दीपावालि अहा! ॥२९४॥

साक्या.

श्रावणशुक्लप्रतिपत्पासुनि कृष्णोत्सव करितात‍ी ।
पूजा बांधिति थाटें ब्राह्मण भोजन जन घालीती २९५
कृष्णजन्मदिनिं भक्तीनें ते करिती उपोषणाला ।
दुसरे दिवशीं करिति पारणा द्विज घेउनि पंक्तीला ॥

दिंडी.

उत्सवाचा दिन आठ थाट राही ।
गीत कीर्तन होतात पुराणें ही ।
जन्मकालीं शोभते मूर्ति फार ।
रामजन्मापरि होइ थाट थोर ॥ २९७ ॥

भाद्रशुक्लीं[1] गाणेशचतुर्थी ती ।
येइ, उत्सुक उत्सवा लोक होती ।
सुबक करिती मृन्मयी गणपमूर्ती ।
उत्सवातें करितात‍ि पूजुनी ती ॥ २९८ ॥

साक्या.

रंगमहालीं देउनि वर छत झालर झुमरें तेथीं ।
जाळ्या नानापरिच्या खोदुनि करिती मखरें कार्यी ।
हंड्या नानारंगी झाडें, तसाचिरि अरसे दाट ।
चित्रविचित्रित चित्रें तेथें मांडिति दिसतो थाट ३००

वसंततिलका.

दूर्वा फुलें विविध गंध अनेकरंगी ।
आणूनि पूजिति गजानन अग्रमार्गी ।

---

१ भाद्रपद.

धूप प्रदीप अरती करती गणेशा ।
पक्वान्न मोदक समर्पिति ते परेशा ॥ ३०१ ॥

दंभरथेंद्रवंशा.

कथा पुराणें श्रुतिघोष चालती ।
श्रीमद्गुहामाजि घरोघरीं किती ।
आलाप घेती गवई सुरावरी ।
सुनृत्य वेश्या करितात भीतरी ॥ ३०२ ॥

शरदृतुवर्णन.

शिखरिणी.

[1]सदानंदातें जो सुखभर करी स्वाद्भुतरसें ।
करायी रामा[2] जो प्रियविहृतिकर्मा[3][4] ह्मणवे ।
असे ज्याला प्रेमा कुसुमितवनीं केलिविषयीं ।
शरत् श्रीकृष्णाचें चरित ऋतु दावी सुसमयीं ॥ ३०३ ॥
[5]हरिद्वर्णा नेसे बहु रुइफुली कांठ सरसे ।
अलिश्रेणी वेणी तिलक[6] निटिलीं[7] शोभत असे ।
सुचंद्रीलें घाली सुबक हि फुलें केतक तसें ।
सुवर्णालंकारीं शरदृभलरंभोरु विलसे ॥ ३०४ ॥

इंद्रवज्रा.

रम्यप्रसन्नेंदुमुखी दिसे जे ।
शुभ्रांबरानें रमणी विराजे ।
हो हंसकीं[12] भूषित पद्मनेत्री ।
वाटे शरच्छ्री जणुं ही सुगात्री ! ॥ ३०५ ॥

---

१ जो सुखभर शरदृतु आपल्या विलक्षण मिष्ट फलादि रसानें सदा आनंदातें करी; जो कृष्ण आपल्या अद्भुत रसानें नंदाला सुखभर करी. २ स्त्रिया, बलराम, ३ पति, इष्ट. ४ विहार. ५ हिरवें. ६ टिळा, तिळाचें झाड, ७ कपाळ. ८ मोरा. ९ स्त्री. १० चंद्राप्रमाणें (कर्णी; चंद्रच आहे मुख जोचें ११ वस्त्र, आकाश. १२ हंस, पादभूषण.

हरिणी.

प्रिय-विधुकैराश्लिष्टौ तुष्टा पयोधरशांतता ।
त्वरित बढते, होते शांता कटाक्षतती अतां ।
बहुसुख-भरोत्कर्षे तोषे प्रसन्न शरद्वधू ।
बहुत दिवशीं येतां भर्ता कितीक सुखें वधू ! ॥ २०६ ॥

वसंततिलका.

ह्यामाजि ऐंद्र धनु न प्रकटे सुरंगी ।
नानापरी न वन ही दिसती खमार्गीं ।
व्योमीं ! कधीं फिरति मेघ रिते सुशुभ्र ।
शोभे सदंतरिव निर्मल रम्य अभ्र ॥ २०७ ॥
आतृप्तिजीवन समग्रचराचराला ।
देऊनि ताप हरुनी बहु हर्ष केला ।
हे मेघराज ! अजि निर्वसु आहलाशी ।
शोभा च ही तुज दिसे जगतांत खाशी २०८

साक्या.

रुचिकर लागुनि पचनीं पडतें, अन्नोदक ज्यामाजी ।
प्राबल्यातें पावुन दिसते, सुंदर तनु ही ताजी ॥ २०९ ॥
नर पशु पक्षी सर्व प्राणी हुशार दिसती ताजे ।
प्रफुल्ल वल्ली मल्ली तरुवर सुरेख खुलती तेजें ॥ २१० ॥
ग्रामवनीं बहु कुसुमित वल्ली सुंदर दिसती दाट ॥
सौंदर्यानें पूर्ण श्री कीं करून आली थाट ॥ २११ ॥
पुष्पवाटिका प्रफुल्ल होती, घमघम सुवास येतो ।
वरूनि मारुत झुळझुळ येउनि सुखद तनूला होतो २१२

१ किरण, हस्त. २ आलिंगित. ३ स्तन, मेघ. ४ कटाक्षांची परंपरा, कटाक्षापरी ज्या विजा त्यांचा पंक्ति. ५ आ-काश. ६ द्रव्यरहित, उदकरहित, ७ वनलक्ष्मी.

किती प्रफुल्लित विनम्र वल्ली फलिनी कितीक तैशा ।
तरुणी रमणी स्तनभारानें लज्जित दिसती जैशा ! ॥

शालिनी.

जाई शोभे मंडपीं पुष्पिताग्रा ।
शेवंती ही शोभते पुष्पनम्रा ।
झेंडू, मर्वा, पाच चांफा गुलाब ।
मोतीया ही देतसे गंध लांब ॥ २१४ ॥

दिंडी.

शुभ्र जाई शेवंति पातळातें ।
नेसुनी कीं आली च शरत्स्त्री ते ।
झेंडुचे ज्या जरिकांठ, गुलाबाचे—
छटे भवुनी मन मोहिते जनांचें ॥ २१५ ॥

वसंततिलका.

ह्या झेंडुच्या कितिक पुष्पित रम्य रांगा ।
बागांत आणिक बरोबरि ही सुरंगा ।
जाती तयांमधिं अनेक सुरेख गोल ।
कीं गालिचे पसरले ऋतुनें अमोल ॥ २१६ ॥
शोभेत थोडिच फुलें तुझिया समान ।
आहेत झेंडु,! पृथिवीवरि सत्य मान ।
बारे तुझ्यांत असता जरि कां सुवास ।
बागे-मधें न मिळता इतरांस वास ॥ २१७ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

शेवंती गुलनार गुल्छबु गुलाब श्रेष्ठ चित्ता हरी ।
झेंडू पद्म कण्हेर मालति लता जास्वंद यांच्यावरी ।

---

१ फलयुक्त. २ प्रफुल्लित आहेत शेंडे नीचे. ३ स्थान.

नानारंग सुगंध आकृति; कृती ज्याची अशी शोभन।
काश्मीर असा असे कवण तो पाहा मनीं शोधुन ! ॥

शिखरिणी.

सपुष्पा वेली ह्या तरुस धरुनी स्वेच्छ रमती।
सुकालीं हा युक्त क्रम, परें चमत्कार दिसती।
कुमारी ही पुष्पें साहित असती सांप्रत किती।
रजो-हीना मद्धी मलिन-मधुपासक्त असती! ११९॥

वसंततिलका.

कैशी प्रफुल्ल दिसते नवकेतकाळी।
घेई सुगंध मधुपालि बसून काळी।
हे केवडे न गमती स्मर-कुंत तीक्ष्ण।
मारावया सविष कीं विरह्या संकोण ॥१२०॥

साक्या.

गौर केतकी, दलकरनखरीं पीडुनि मधुव्रत.तें।
मणिभुंजंगा देखुनि देशी त्याप्रति गे संगातें ! ॥
मंडप-मखरीं नवीन पुष्पित, असती वेली भृंगा ! ।
चलदलहस्तीं नाहीं ह्मणतां, मलिना करिशी संगा! १२१

शिखरिणी.

पडोळीं घोसाळीं परवर-फळें मंडपतळीं।
तशीं शेंगावांगीं बहुमृदुल बागेंत कवळीं।
किती पेरू केळीं अति-मधुर सीता-फळतती।
लताच्छत्रीं नाना फळकुसुमराजी विलसती ॥१२२॥

---

१ अन्य. २ मुली, कांटेयुक्ती. ३ केवड्याची रांग. ४ मदनाचे भाले. ५ विषयुक्त. ६ तीक्ष्णअग्रयुक्त. ७ पर्णरूप हस्तांच्या नखांनीं. ८ चांमळें आहे व्रत ज्यांचें, भ्रमर. ९ रजयुक्त. १० सर्प, व्याल.

साकी.

जिकडे तिकडे सुंदर शेतें, दिसती हिरवींगार ।
मुक्तांलिंगति पर्वत तरु ही दिसती सुरेख फार ॥ १२३ ॥

वसंततिलका.

क्षेत्रें अनेक दिसती रमणीय खाशीं ।
लक्ष्मी वनांत रमते परिपूर्ण होशी ।
हर्षे कृषीवल सर्व करितात धंदे ।
पक्षी सहर्ष करिती स्थल पूर्ण नादें ॥ १२४ ॥

साक्या.

कणसें हळुहळु नवीन निघती, शोभा त्यांची फार ।
कोमळ दाणे दिसती सुंदर, सृष्टीचें तें सार ॥ १२५ ॥
कणसांवरतीं नवीन दाणे, ओळीनें बहु दाट ।
शरदे जणुंही मौक्तिककणसें ताटीं अणिली थेट ॥ १२६ ॥
कर्षक माळ्यांवर बैसूनी, कोलाहल करितात ।
पक्षी उडविति गुंगत धोंडे गोफणिंतीं मारिती ॥ १२७ ॥

मालिनी.

सकल सकल पक्षी रम्यवृक्षीं बसूनी ।
मग फलरसधान्यें भक्षिती थोर रानीं ।
विमल जल नदीचें प्राशुनी खेळताती ।
उडतउडत हर्षे स्वेच्छ लीला करीती ॥ १२८ ॥
पशु नविन तृणातें भक्षुनी पुष्ट होती ।
करुन वरति पुच्छां उच्च शब्दा करीती ।
समद वृष नदीचें तीर हुंदाडिताती ।
भिडवुनि स्वैर शृंगां मस्त झुंजा करीती ॥ १२९ ॥

---

१ शेतें. २ शेतकरी. ३ शेतकरी. ४ शब्दग्राहिक. ५ स्वच्छ. ६ स्वच्छंद. ७ मदोन्मत्त. ८ बैल. ९ तीक्ष्ण.

साक्या.

निर्झर मौक्तिक शुभ्रहार जणुं घालुनि आंगीं सुरेख ।
हिरण्या वेषा करूनि सुलता आलिंगिति गिरिदेख ३ ३०
शरन्नद्या त्या पुलिनें[1] हळुहळु दावित असती रम्य ।
नवीन-संगमलज्जित बाला स्वांग जसें पतिकाम्य[2] ॥

दिंडी.

नदीपात्रीं रमणीयता विशेष ।
स्वच्छ उदकें देतात मना तोष ।
प्रसन्ना त्या चालती नद्या वाटे ।
त्वरेनें कीं प्रियसंगमेच्छु वाटे ॥ ३३२ ॥

उपजाति.

सुज्ञाचिया संगतिनें विशुद्ध—
होतीं खलांचीं हृदयें प्रसिद्ध ।
शरदृतूच्या सुसमागमें तीं ।
तैशीं जलें निर्मल शांत होतीं ॥ ३३३ ॥

शिखरिणी.

तुला सत्पात्राची[3] सतत असते संगति बरी ।
तसे दोन्ही भागीं प्रबळ[4] असती रोधें[5] हिं तरी ।
जला, चांचल्यातें धरुन असशी नीचग[6] खरें ।
स्वभंगां[7] पावूनी फिरत असशीं संभ्रम[8]-भरें ॥ ३३४ ॥

साकी.

सरोवरीं ह्या ऋतूंत कमलें प्रफुल्ल होतीं फार ।
मधुकर गुंजारव वर करिती शोभा दिसते थोर ॥ ३३५ ॥

---

१ वाळवंटें. २ इच्छित. ३ योग्याची, प्रवाहाची रुंदी. ४ बळकट ५ प्रतिबंध, तट. ६ हलकटासहगमन करणारें, सखल स्थळाकडे जाणारें. ७ मोड, तरंग. ८ फार घाबरेपणा, फार भोरे.

दिंड्या.

[1]जलामध्यें सर्वदा असे स्थान ।
मधुपवृंदा सप्रेम देइ मान ।
[2]कंटकांशीं आजन्म सख्य आहे ।
मुदित मित्रोदयीं पद्म तरी राहे ॥ ३३६ ॥
करी जागृत [3]सन्मित्र करीं लोकां ।
येइ तुज ही करण्यास पाहुनी कां ? ।
मिटिसि [4]डोळे तत्काल [5]कुमुदिनी गे ।
कशी वाटत तुज लाज नसे सांगें ॥ ३३७ ॥

उपजाति.

[6]रत्नाकरांचा सुत शांत कांत ।
[7]श्रीचा असे बंधु [8]कलानियुक्त ।
[9]सुधाकरांनीं सुखवी अनेकां ।
अशासवें पद्मिनि[10] रुष्ट तूं कां ! ॥ ३३८ ॥

साकी.

कमलावरती दाटी करून भृंग किती बसती ते ।
[11]पंचशरें हे विषयुत शर कीं स्थापित पांथ-वधातें ३३९

दिंडी.

तुझ्याठायीं पद्मिनी [12]गुणें अनेक ।
सर्व परि ते बुडतात जलीं देख ।

---

१ पक्षीं, जड. २ निर्दय, कांटे. ३ साधूंचा मित्र किंवा उत्तम मित्र (सूर्य). ४ कमलरूप डोळे. ५ चंद्रविकासी कमलिनी. ६ समुद्र, राजा. ७ लक्ष्मी. ८ ६४, १६. ९ अमृत-किरण. १० कमलिनी, स्त्री. ११ मदन. १२ सौंदर्यादि, कमलतंतु.

हा च हेतु[1] श्रीयुक्त[2]-रम्य-कोशें[3] ।
[4]मधुपसंघा पाळिसी सदा तोषें ! ॥३४०॥
[5]करस्पर्शें [6]मातंग प[7]द्मिनीस ।
[8]भ्रष्ट करिती पाहून तैं अलीस ।
राग येई [9]स्वप्रिया-घर्षणानें ।
फोडण्या त[10]च्छिरें जाति जणूं मानें ॥३४१॥

साकी.

कर्णीं ताडित भृंग पिण्यामद फिरूनि गंडीं जाती ।
मधुप पहा हो शिक्षेची ही लाज न ते मानीती ॥३४२॥

शालिनी.

[11]कंजांदोलीं बैसुनी हंसहंसी ।
झोला घेती वायु येण्या विलासी ।
अंगीं घेती अष्ट-गंधी पराग ।
भृंगी-गीतें डोलती कीं सुराग ॥ ३४३ ॥

आर्या.

रवि ह्या ऋतूंत तापद, करितो प्राण्यांस फार तो कष्टी ।
माध्यान्हीं उष्णानें, होती मृग कृष्ण शीघ्र निज पृष्ठीं ॥
धरितां चि दक्षिणा[12]शा, तेजस्वि श्रेष्ठ ही जरी द्युमणी[13] ।
अपणा केवल नाहीं, स्वाश्रित दिवसां लघुत्व[14] ही आणी ॥

दिंडी.

शुष्कपंका निर्धूलि भूमि शोभे ।
लता-पुष्पीं गुंगती भ्रमर लोभें ।

---

१ कारण. २ संपत्ति, शोभा. ३ जामदारखाना, कळे. ४ मद्यपी, भ्रमर. ५ हात, सोंड. ६ चांडाळ, हत्ती. ७ उत्तम स्त्री, कमलिनी. ८ दूषित, उपटणें. ९ आपली प्रिया (पद्मिनी) तिजशीं घर्षण=दांडगाई, १० हत्तीचें शिर. ११ कमलरूप झोपाळ्यावर. १२ दक्षिणेची इच्छा, दक्षिण दिशा. १३ सूर्य. १४ हलकेपणा.

मंद शीतल सद्गंध वात येतो ।
पांथ-जनता[1]-चित्तांस मोहितो तो ॥ ३४६ ॥

शिखरिणी.

शरत्कालीं शस्त्रें स्मर विधुसुहृत् घे निजकरीं ।
सुगंधी पुष्पांचें नव धनु तदा चित्रित धरी ।
प्रगुंजन्मत्तालिध्वनित गुणें[2] शब्दा जणुं करी ।
सुदृक्[3]-दृक्-बाणांतें हणुनि विरहि-प्राणच हरी! ३४७

वसंततिलका.

पुष्पें प्रफुल्ल धनु मान्मथ[4], भृंगमौर्वी[2] ।
सुभ्रू[3] कटाक्षशर चंचल त्यास लावी ।
शीतांशु[5] मित्र जड[6]मूर्ति स्वतां अनंग[7] ।
जिंकी जगा, न महतां क्षम[8] काय? सांग ॥३४८ ॥

दिंडी.

सौख्यकंद च तो होय शारदेंदु ।
कुमुदकुंदीं चंद्रिका विशद[9] बिंदु ।
मोद देती, चालतो मंद मंद ।
वात, घेउन मकरंद रम्य गंध ॥ ३४९ ॥

दसरा.

आर्या.

आश्विन शुक्लप्रतिपत्पासुनि नवरात्र देविचें बसतें ।
मृद्घटिं देवी मांडुनि, प्रतिदिनिं सुममाळ लाविती जन ते ।
सप्तशतीच्या पाठा, करिती दीपप्रकाश दिनरात्र ।

---

१ जनसमुदाय, २ दोरी, ३ स्त्री, ४ मदनाचें, ५ चंद्र (जलरूपी), ६ जल. ७ अंगरहित, ८ शक्य, ९ स्वच्छ.

हळदीकुंकुं सुवासिनि, एकमेकीस देति सर्वत्र॥३९१॥
यापरि नव दिन झटती, नवरात्राच्या सपुत्र जन कामीं।
आली विजया-दशमी स्त्रीसह होती सहर्षमग कामी ३९२

कटाव.

सोन्याचा दिन तो आला, ह्मणती दसरा ज्याला ॥ध्रु०॥ प्रातःकालीं स्नानापूर्वी, करिती तैलें अभ्यंगातें, केशरिगंधा लावुन भालीं, उटीस घेती सर्वांगातें, सुगंधि गंधें पुष्पादींनीं, पूजितबसती श्रीरंगातें, पोथ्या पाटीं मांडुनि शस्त्रें, पूजिति त्यांच्या मग रांगेतें, सुतमित्रांसह सुभोजनातें, करूनि टाकिति मुखरंगातें, इच्छित भूषण करुनि स्त्रीला देती वांछुन तत्संगातें, हर्षित बाळा विडे प्रियाला देती झांकुन कुच अंगातें, वाटतें सार्थक तेंव्हां मनमोहक रमणी-लीला ॥ सोन्याचा० ॥ध्रु०॥ धोत्रें रेशिम कांठि नेसती, कितीक सुंदर मंदिल बांधिति, किती कलावर पगडी फिरविति, त्यामधिं शेतें पिवळीं खोंविति, अंगरखे कडकडित घालिति, विडी मुखामधिं, छडीहतामधिं, घडी रुमाली, कडकडि पोशाकाची वाजत, जाती घोडीं खडीं जेथ तीं, रौप्यफुलांच्या माला ज्यांला, शिरा हिरा ही तुरा विराजे, खोगिर गजनी वरती राजे, बसती त्यावर जैसे राजे, वाजंत्र्यांचे वाजति बाजे, प्रतिध्वनीनें दिगंत गाजे, जाती जेथें असतें ताजें, अपत्यांभें आणि झाड शमीचें. दुःखशमीचें पूजन करुनी, सुवर्णवल्ली स्वीकारूनी, पुष्कळ पैसा खर्चिति दानीं ॥ थाटानें जाती ऐशा दिवशीं त्या शिलंगणाला ॥ सोन्याचा दिन० ॥ ध्रु० ॥ निघती तेथुन टाकुन झाडें, ऐटीनें ते अखडिति तोंडें, डौलानें वर करिती

चौडे, वाजत तोंडे चालति घोडे, खडेभुई ती गेल्यावरती
बडे लोक मग जोडे ह्मणती, दौडे घोडे-कळप हि तेव्हां,
पुढें जावया करिती हेवा, पडे लोक तो वरून तेव्हां,
कितीक होती लंगडे मुंडे, खडे लागती हंडें ठणकती,
रडें निघे तें, झांकिति तोंडें, ह्मणतिल वेडे, लोक ह्मणूनी,
बघती इकडे तिकडे तंव तों, कडेस त्यांच्या सडे लोक
किति, विडे खात अति, छडे हातामधिं, फडकित जोडे
हांसत येती, कोणी मागुन तट्टूवरती, बसून येती
खट्टू होती, नंतर सर्व हि देवा जाती, नमन करूनी
सोनें अर्पिति, भेटे कोणी त्यांला देती, आप्त सख्यांतें प्रेमें
भेटती, सोनें झाडा काय लागलें, यारीतीं जन खोंचुन
बोले, पण तें सत्यचि आजि जाहलें, ओंवाळीती कुरं-
गनयना, सोनें लगडा देती त्यांना, सहर्ष नंतर करुन
विनोदा, उपहारादिक करिती धंदा, मग ते उतावळीनें
सेविति रात्रिसुखाला॥ सोन्याचा दिन तो आला०॥ ३९३

साक्या.

अश्विन-कार्तिक-मध्यें सुखकर दीपावलि सण येतो ।
स-स्त्री-बालक उपभोगोत्सुक, जन बहु हर्षित होतो ॥
सुगंधितैलादींनीं अबला, न्हाती त्रयोदशीस ।
पुरुष पहाटीं पाटीं बैसुनि, न्हाती चतुर्दशीस ॥ ३९५ ॥

दिंडी.

मध्यभागीं मांडिला पाट राहे ।
भोंवतालीं रांगुळी शोभताहे ।
बसुन त्यावर अत्तरीं अर्गजांहीं ।
स्वांगमर्दन करवुनी न्हाति पाहीं ॥ ३९६ ॥

साक्या.

मग ते स्नाना बसूनि पाटीं, बहूष्ण घेती पाणी ।
धन्यनराच्या अंगीं फिरती, मृद्वंगीमृदुपाणी ॥३५७॥
अंगा पुसुनी नव पीतांबर, नेसुन बसती पाटीं ।
केशर-गंधा लावुन भालीं, अंगीं घेती ऊटी ॥३५८॥
नंतर लवकर नित्य विधीतें, अटपुन रेशिम-कांठी ।
नवीन सुंदर धोतरजोडे, नेसतबसती ऐटीं ॥ ३५९ ॥

दिंडी.

पुढें रमणी वाढिती फराळातें ।
अनार्शातें लाडूंस करंज्यांतें ।
चिरोट्यांतें पोह्यांस कोडबोळीं ।
पुरुष हर्षें भक्षिती रम्यकाळीं ॥ ३६० ॥

साकी.

फराळ करुनी द्यूतक्रीडा, करीतबसती हर्षें ।
सार्धप्रहरीं[1] भोजन करिती, आप्तांसह संतोषें ॥३६१॥

दिंडी.

पाटरांगा रांगुळ्या रम्य पानें ।
शाक चटण्या कोशिंबिरी हरीनें ।
भर्जी पापड पापड्या सांडगे ही ।
घृत द्रोणीं ओदनीं वरण राही ॥ ३६२ ॥

साकी.

बुंदी जिलब्या दळया बेसन, मोतीचुर पक्वान्ना ।
वाढित असती चंचलनयना सिंहकटी स्वादन्ना ॥३६३॥

दिंडी.

पंक्तिमध्यें सुंदरी चमकताति ।
पाहिजे तें पक्वान्न वाढिताति ॥

---

१ दीडप्रहर दिवसास,

मिष्ट मठ्ठा शेवटीं मधुर भातीं ।
वाढिती मग संतुष्ट पुरुष होती ॥ ३६४ ॥

साक्या.

भोजन पक्वान्नां-सह करुनी विड्यास घेती तोषें ।
द्यूत-क्रीडा करीत बसती मित्रांसह संतोषें ॥ ३६५ ॥
एकसारखे खेळत बसती सूर्यास्तापावेतों ।
फराळ अटपुन सुवेष जाती दीपोत्सव बघण्या तो ३६६

दिंडी.

दीप-पंक्ति प्रतिगृहीं निशीं थाट ।
त्यांत फार चि देवळीं चकचकाट ।
किती दारू सोडिती मुलें थोर ।
रंग आकृति बहु तींत खुबीदार ॥ ३६७ ॥

मालिनी.

पुरुष मग निशीं ही द्यूत-केली करीती ।
सुखित तरुणवेश्या-गान ऐकून होती ।
मुदित कितिक होती पाहुनी त्यां विलासी ।
करिति सुखद लीला देउनी द्रव्य त्यांसीं ॥३६८॥

शार्दूलविक्रीडित.

वेश्यांचा वरपांगि थाट बघुनी त्या लुब्ध होती जन ।
देती वस्त्रविभूषणांसि, करिती तत्प्रीतिसंपादन[1] ।
द्रव्याच्या बहु राशि ओतुनि पुढें, सार्थक्य ते मानिती ।
पैसा देति न एकही स्वबधुंला त्या गांजिती ते अति ॥
द्यूतक्रीडन सुंदरीसह करी लावी विलासी पण ।
कांताचुंबन जिंकिलें प्रियतमें तैसें हि आलिंगन ! ॥

---

१ वेश्यांच्या प्रीतीचें संपादन.

कांतेतें प्रिय द्वंद्व-केलिकरण्या हर्षें पणातें पुसे; ।
मावेना ह्रदयांत हर्ष, रमणी गेली सुमंचीं मिसें! ३७०

दिंडी.

अशापरि ते चारीं हि दिनीं सौख्य ।
विलासी जन भोगिती असे मख्य ।
अमावास्या-दिनिं फार रम्य शोभा ।
दिसे लक्ष्मीपूजनीं प्रदीपाभा ॥ ३७१ ॥

शिखरिणी.

जिच्या सामर्थ्यानें कुमति, सुजनीं मान्य असती ।
सुधी, मानें सौख्यें राहित यदभावीं बघ किती ! ।
कला, विद्या सर्वा विफल जगिं, दारा न पुसते ।
सुखाचें शोभेचें अतुलगृह लक्ष्मी विलसते ॥ ३७२ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

श्रीमद्भाषण अप्रमाण अथवा निर्युक्त त्या मान्यता ! ।
युक्तींनीं युत सप्रमाण हि बुधोक्ती तुच्छ हो तत्वतां ।
लक्ष्मी कारण ह्या असे, तिजविणें सर्वांगुणां अल्पता ।
थाटानें तिज पूजिती जन पहा आली दिवाळी मता ॥

साकी.

लक्ष्मीपूजन गृहीं गृहीं परि, धनिकगृहीं बहु थाट ।
तशी दुकानीं शोभा फार च बघण्या गरदी दाट ३७४

शार्दूलविक्रीडित

लक्ष्मीचे बहु ढीग मांडुनि पुढें त्या पूजिती शेटजी ।
पूजा सांगति दक्षिणाश मिळण्या पैसा तयां भट्टजी ।

---

१ मनांतली, २ मूर्ख, ३ विद्वान्, ४ लक्ष्मीच्या अभावीं, ५ असंबद्ध, ६ मान्य, ७ दक्षिणेची आहे आशा ज्यांना.

मोठे तुंदिले[1] शेट नाभि जणुं कीं त्वन्न्यास[2] गर्ता रमे[3] ।
मूढां त्यां वश तूं तशी न विबुधां[4] आश्चर्य आह्मां गमे ३७५.

दिंडी.

किती हंड्या झुंबरें भिन्नरंगीं ।
लागल्यानें फांकतें तेज रंगीं ।
मधुर-वाद्यें वाजती अशा रीतीं ।
धनिक पूजा सानंद ते करीती ॥ ३७६ ॥

मालिनी.

खुलति बहुत मुक्ता राजतीं तेथ ताटीं ।
मधुन खुलतसे ही स्वर्ण तेथें सपाटी ।
चकचक रुपयांचे ढीग लागून ठेले ।
ज्वलित बहुत-दीपीं तेज फांकून गेलें ॥ ३७७ ॥

साकी.

साळी-लाह्या बत्ताशे ही तांबूलांतें देती ।
निमंत्रितांतें, जो येई त्या, देउन धर्म करीती ॥३७८॥

दिंड्या.

रुसुन बसती सुंदरी पाडव्यासी ।
प्रिया-करवीं करविती भूषणांसी ।
पतिस हांसत ओवाळितात थाटीं ।
विनोदासह भूषणां घेति ताटीं ॥ ३७९ ॥
द्वितीयेसी बंधूस मेजवानी ।
करुनि बहिणी ओवाळितात सोनीं ।
बंधु घाली ओवाळणीस ताटीं ।
दिसे प्रीति दोघांत फारमोठी ॥ ३८० ॥

---

१ मोठ्या पोटाचे, २ तुझ्या (लक्ष्मीच्या) न्यासाची=पैसा पुरून ठेवण्याची गर्ता=खांच, ३ हे लक्ष्मी, ४ विद्वानांस.

साक्या.

चातुर्मास्यीं शोभा त्यांत हि फार चि कार्तिकमासीं ॥
सुखकर शोभाविशिष्ट ऐसा नाहीं द्वादशमासीं॥३८१॥
प्रातःस्नानाकरितां जाति नदीवर लोक पहाटीं ।
रमणी वेणी घालुनि नटुनी सहर्ष जाती घाटीं ॥३८२॥
मुलें हि दवडत खेळत जातीं अत्युत्सुक तीं वाटीं ।
महानदीच्या तीरीं स्नाना होते फार च दाटी ॥३८३॥

दिंड्या.

देवळामधिं रांगुळी दिसे वाटे ।
दिव्यमूर्ती पाहुनी प्रेम दाटे ।
दीपरांगा शोभती मनोहारि ।
पाहतांची देतसे हर्ष भारी ॥ ३८४ ॥

सर्वमासीं राहते सुशोभाही ।
पौर्णिमा-दिन अत्यंत मना मोही ।
पुरुष जाउन पोहती नदी-पात्रीं ।
स्नान करिती अल्पोदकीं सुगात्री ॥३८५॥

उपेंद्रवज्रा.

उड्या जलीं धांवुन टाकितातिं ।
अनेकरीतीं जन पोहतातिं ।
बुडून मध्यें निघतातिं दूर ।
किती उताणे तरती समोर ॥३८६॥

साकी.

बसूनि सुमुखी स्नानें करिती वदनें विधु दिसतात ।
किंवा भ्रमरावृत कमलें तीं वेणीसह खुलतात ॥३८७॥

मालिनी.

चपल कुचयुगाशीं खेळती फारवेळ ।
अति[1]शुचि असुनी ही, चुंबण्या जाति गङ्ग ।
जणुं सुखित तरंग [2]रुंयंग-लीला करीती ।
विरल समयिं लोकीं राहते सभ्य-रीति ॥३८८॥

साकी.

कितीक धार्मिक संध्या-पूजन करीत बसती घाटीं ।
रमणी गंगा पूजुनि, सोडिति कागदादिव्यांस काठीं ॥

दिंड्या.

तरंगावर शोभती दिवे फार ।
तरंगूनी चालती मनोहार ।
जलीं बिंबें बिंबून हालताती ।
दीप-बाहुल्याभास मना देती ॥ ३९० ॥
किती नियमी अटपुनी स्नान-संध्या ।
पुष्प-तुलसी घेऊन बिल्व गंधा ।
पूजिती ते मा[3]धवोमा[4]धवांतें ।
कृपें त्यांच्या पावती मंगलांतें ॥ ३९१ ॥

साक्या.

सुमुखी स्वकरीं पात्रें घेउनि अनेक देवां जाती ।
नमूनि तेथें रांगूळीतें काढुनि मार्गे येती ॥ ३९२ ॥
सायंकाळीं हंड्या झाडें झुंबरें प्रदीप दाट ।
देवागारीं वाजंत्र्यांचा सुस्वर कितीक थाट ! ॥३९३॥
मध्यें मध्यें सुरेख उडतीं कारंजीं शतधारीं ।
चित्रें रंगित पौष्प गालिचे दिसते शोभा भारी॥३९४॥

---

१ पवित्र, २ स्त्रियांच्या अंगाचेठायीं क्रीडा. ३ विष्णु. ४ शिव.

वसंततिलका.

दैत्येंद्र जो त्रिपुर मारियला शिवानें ।
ह्या वासरीं म्हणुनि त्या अबला रैतीनें ।
बाती किती त्रिपुर-नामक लाविताती ॥
जाळून ईशरिपु, दाविति कीं स्वभक्ती ॥३९५॥

मालिनी.

खुलति चकचकाटें देवळें रम्य पाहीं ।
सुटत बहुत दारू चंद्रज्योती नळे ही ।
सणणण गगनातें बाण भेदून जाती ।
म्हणुनि च पडती कीं रम्य तारे सुकांती॥३९६॥

हेमंतऋतु.

इंद्रवज्रा.

प्राण्यांस सर्वां स्वकळेंत गोंवी ।
हेमंत अंगां बहु कंप लावी ।
यत्नाविणें सीतल वारि ठेवी ।
भोगार्हरात्री अतिदीर्घ दावी ॥ ३९७ ॥
हेमंत-रात्री हिमशुभ्र-दंता ।
हे तारकाक्षि-चंचलदृष्टि कांता ।
गाढांधकेशा द्विगुणा हि राहे ।
मत्तांगनेच्यापरि मंदगा हे ॥ ३९८॥

---

१ भक्तीनें. २ उदक. ३ बर्फच आहेत व बर्फासारखे आहेत शुभ्र दंत जीचे. ४ डोळ्यांतील बाहुल्या, नक्षत्रें. ५ दाट अंधकार आहे केश जीचे, अंधकारासारखे केश जीचे. ६ दुप्पट, दोन आहेत गुण रज आणि तम जीचे ठायीं. ७ स्त्री.

आर्या.

त्वत्क्रांति हे हेमंता, क्वचित चि ते सौख्य देइ कोणास ।
सौख्यद हो स्त्रीयुक्ता तापद त्या यत्कलत्र कोणासे ३९९
त्वत्करणी हेमंता, वाटे मज गर्हणास्पद कांहीं ।
द्विजशुचि कांपवुनी रे अपाटिसि बहु त्यांस आपदा कांहीं?

साकी.

संपूर्णांगें थंडीनें बहु खुडखुड काकडताती ।
दंतावरतीं दंत हि अपटुनि तडतड सुशब्द होती ४०१

दिंडी.

शीत मारुत वाहतो शीत धूली ।
थंड वस्त्रें वाटती जणू ओलीं ॥
शीत उदकें झोंबती सर्व देहीं ।
अग्निची ही चाले न शक्ति कांहीं ॥ ४०२ ॥

साक्या.

अति-शीतानें उदकावरती दिसतो घट्टा दाट ।
शीतभयें जल पासोडीतें पांघरतें कीं वट ॥ ४०३ ॥
अग्नीची ही दाहक शक्ति प्रनष्ट हेमंतीं ते ।
निकटस्थापित दहन जरी ही थंडच वाटे शीतें ४०४
अन्य ऋतूंची दहशत नाहीं हेमंताची शाही ।
ज्याला थरथर नर पशु पक्षी कांपत असती पाहीं ४०५

आर्या.

श्वानें चुलिच्या मध्यें, डोळे मिटुनी सकंप बसतात ।
करचरणांगां उदरीं, कूर्मापरि जंतु ही असडितात ४०६
सस्त्री-बालक मानव पेटवुनी अग्नि थोर तत्सविध ।

---

१ स्त्री. २ कोपरा. ३ निंद्य. ४ ब्राम्हण, दंत. ५ पावित्र, ६ अग्नि. ७ कासव.

शेकत बसती हर्षें, हाश्श हूहू करून ते विविधं[1] ४०७

पुरुष स्त्रिया हि बालक, हात पुढें करुनि शेकती बहुत ।
कीं प्रार्थिती हुताशा,[2] सीतार्चे तूं प्रभो करीं च हुत ४०८

शार्दूलविक्रीडित.

पक्षी वानर कांपती थरथरां वृक्षावरी बैसती ।
उड्डाणीं कृतनिश्चय स्वनयनां झांकून ते राहती ।
शीतानें पशु आर्त होउन तृणा टाकून हो पाहती ।
प्राणी सर्वच शीत-पीडित तदा कर्तव्यही सोडिती ४०९

साकी.

लतादलांवर हिमकण शीतल सुशुभ्र दिसती फार ।
ऋतु-संगें श्रमबिंदु च पडले अंगावर किं अपार ! ४१०

आर्या.

भोगुनि हेमंतें कीं, मुक्तामाला च अर्पिल्या लसती ।
किंवा तापविनाशक औषधगोळ्या प्रियें दिल्या असती !

वसंततिलका.

धान्यें खळ्यावर ढिगावर ढीग ठेले ।
त्यांतें मळून कृषिकांहिं[3] तयार केले ।
राशी अनेक करुनी स्वगृहास नेले ।
लक्ष्मी गव्हा-हरभऱ्यावरि तीच डोले ॥४१२॥

मालिनी.

हरित[4] हरित धान्यें सौख्य दृष्टीस देती ।
हलति बहुत ओंब्या रम्य घाटे समेती ।
प्रिय-युत जन ओंब्या मिष्ट खाती हुळा ही ।
रुचिकर बहु लागे गोड जाती अर्धी ही ॥४१३॥

---

१ अनेक प्रकारें. २ अग्नीस. ३ शेतकरी. ४ हिरवी.

शिखरिणी.

जशी नारी, जातां स्वपति परदेशास विरहें—।
उदासीना होते त्यजुनि सुखभोगास कृश हे ।
घनांच्या संयोगें सरुचि वन-लक्ष्मी खुलतसे ।
वियोगानें फिक्की अनुदिन कृशा ही दिसतसे ४१४

शार्दूलविक्रीडित.

अन्यर्तूंत तशी नसे चव जशी हेमंतिं अन्ना असे ।
पाणी शीतल मिष्ट निर्मल मना संतोषवी ही तसें ।
वस्त्रें रूमरि लोंकरी मृदु जना देती किती सौख्य तीं ।
मृद्वंगी-तनु-संग-सौख्य मनुजा ह्यामाजि होई अती ४१५

वसंततिलका.

नातें भरून त्रिकदेतिकडे धुकें तें ।
प्राण्या दिसे न जरि वस्तु समीप ही ते ।
कीं शत्रुचा उगविण्या जणुं सूड शीत ।
हा कोंडिला ज्वलन-धूम्र गमे च मातें ! ॥४१६॥
गोठून जाइ पडतां बहु थंडि पाणी ।
हो शुभ्र बर्फ जशि कीं बरफी च जाणीं !
अंगामधें हुडहुडी भरुनी अनेक ।
प्राणी फडाफड हिवें मरताति देख ! ॥४१७॥

मंदाक्रांता.

तूं हेमंता गमशि मजला पारधी रे कठोर ।
थंडी जाळें जणुं पसरुनी मारिशी जीव फार ।
पक्षी जातां उडुनि हणिशी त्यांजला थंड गोळ्या !
पृथ्वी-पृष्ठीं अपटिशि तयां धाडकन् जेंवि मोळ्या ॥

---

१ तेजस्वी. २ दररोज ३ अग्नीचा. ४ अग्नि.

वसंततिलका.

*आहेत लोकिं[1] रस पातळ ते अनेक ।
उष्णेंकरून करिती घेन त्यांस लोक ।
आहे तुझी च कृति एक अनन्यगम्य[3] ।
शीतें हि घट्ट करिशी जल तूं च धन्य ? ॥४१९॥
सूर्याग्नि घट्ट करण्या झटती जलातें ।
रूपांतरासि धरुनी परि जाई हो तें ।
दोघे हि तथापि तथापि उपाय-शून्य ।
जागीं जडा अवळिसी जगिं तूं च धन्य ॥४२०॥
कंटाळले जन तुला जरि या अतां रे ।
गेल्यावरी गुण तुझे स्मरतील सारे ।
उष्मा कधीं न, जल निर्मल नित्य थंड ।
रात्री सुखाध्ययन-योग्य जरी प्रचंड ॥ ४२१ ॥

इंद्रवज्रा.

उद्योगमग्नास करी च गोडी ।
हें शीत त्यांना न कदापि पीडी ।
आलस्य सोडूनि तुह्मी ह्मणूनी ।
नित्य प्रयत्नांस करा झटूनी ॥ ४२२ ॥

भुजंगप्रयात.

हिमें झांकलेले किती थंड देशीं ।
वनीं पर्वत प्रोच्च ते श्वेत-वेशी ।
जणूं थंडिनें फार होऊनि भीत ।
सदूर्णांशुकानें[4] च आच्छन्न[5] होत ॥ ४२३ ॥

---

१ जगांत. * दूध, उसाचा रस, आंब्याचा रस इ०. २ घट्ट.
३ दुसऱ्याला न साधणारी. ४ लोंकरीच्या वस्त्रानें. ५ आच्छादित.

मंदाक्रांता.

बर्फानें हें नव जणुं दिसे पांढरें विश्व देख ।
कैलासाचेपरि गिरि तसे वृक्ष छत्रें सुरेख ।
[1]नीरें दुग्धापरि दिसाति कीं श्रीफलें शंख भाती ।
मुक्ताहारासम सकळही शोभती वेलजाती॥ ४२४॥

आर्या.

मार्गक्रमण्या लोकीं, जागृत केला जरी पथिक वाटे ।
कर पद पोटीं लावी, त्यातें उठण्यास दुःख बहु वाटे ॥

शार्दूलविक्रीडित.

चाले शीतल वायु, शीत हि तसें अंगास पीडा करी।
कुंदीं आणि नवारविंदिं बकुलीं भृंगालि गुंजी करी ।
शीता नाशि जयाचिया जवळि त्या काळीं न हो सुस्तनी
दुर्दैव्या क्षणदा युगापरि तथा होती व्यथा-दायिनी ॥

शिखरिणी.

गृहीं पांथा, रामा त्यजुन परदेशास निघशी ।
प्रिया नाहीं, वा[2] तद्विरहदहना[3]ऽविज्ञ असशी ।
अरे ! काळीं ऐशा कुठुनि मग सोडूनि तिजला ।
सुचे जाणें कोठें; मरण च जणूं नेत तुजला ! ॥४२७॥

मालिनी.

परुष[4] वच न[5] पांथा, मानसीं त्वां धरावें ।
स्वसदन-रमणींतें जाउनी, तोषवावें ।
सुखदबहुत लीला शीतकालोचिता त्या ।
करुन, सुखित हो रे, फीर मार्गे सुकृत्या॥ ४२८॥

---

१ उदकें. २ अथवा. ३ तिच्या विरहाग्नीला न जाणणारा. ४ कठोर. ५ नवा संबंध धरावें याजकडे.

वसंततिलका.

वाहे समीरण[१] सुशीतल मंद शांत ।
नाना सुमांतिल सुवास मरंद घेत ।
काळीं अशा नर सुखी रमताति कांहीं ।
जे धन्य मर्त्य तरुणींसह रम्य गेहीं ! ॥ ४२९ ॥

मालिनी.

सतन पिहित राहे द्वार अंतर्गृहाचें ।
ज्वलित दहन राहे नेहमीं दीप्त साचें ।
मृदु वसन उबेचें सर्व अंगांत आहे ।
अवळ मृदुलगात्री शीत कोठून राहे ! ॥ ४३० ॥

शालिनी.

सौख्या देई सेवितां ती हसंती ।
हेमंतीं ती सुंदरी ही हसंती ।
पूर्वाऽभावीं अल्प शीतार्ति होते ।
अन्योऽभावीं दुःख अत्यंत हो तें ॥ ४३१ ॥

मालिनी.

बहुत कुपित झाल्या सुंदरी ह्या दिनांत ।
तरि हि ऋतु तयांचा कोप राहूं न देत ।
दिनभर बसती त्या रोषयुक्ता सुगात्री ।
पतिसह करि त्यांचें ऐक्य हा शीत रात्रीं ! ॥ ४३२ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

"पीडीं दैव सुदुर्बळां" स्मरण हें होई मला पाहतां—।
सच्छिद्रां-शुक-युक्त-निर्धन जनां हें शीत हो बाधितां ।

---

१ धारा. २ निखाऱ्यांनीं भरलेली शेगडी. ३ शेगडी नसली तर. ४ हसणारी स्त्री नसली तर. ५ भोंकें पडलेलीं वस्त्रें ह्यांनीं युक्त.

जेथें तें दृढ गेह ज्यांत वसती श्रीमंत ते सर्वदा ।
तेथें शीत न भासते जरि हळू गेलें न पीडी कदा ॥४३३॥

आर्या.

द्युमणि-प्रकटनें होतां, कमलाकर सद्गुणी मुदित होती ।
तिमिरादर्शनयोगें चक्षुष्मत्ता कृतार्थ होते ती ॥४३४॥

शिखरिणी.

यदाविर्भावानें सकलतम तें दूर पळतें ।
बहूत्साहानें हें जग सकल-कर्मास करितें ।
न तेजस्वी पातां परें सकल-जीवां, वच मर्मी ।
तया मित्राचें सं-क्रमण मकरीं पौष-सुदिनीं ॥४३५॥

मंदाक्रांता.

संक्रांतीचा सण जंव पुढें राहतो एक-मास ।
तेव्हांपासूनि च विधुमुखी सांगुनी हो प्रियांस ।
धुव्वा स्वाशी पतिकडुनियां शर्करा आणवीती ।
रामा कामा करुनि, हलवा सुंदरी त्या करी ती ॥४३६॥
उत्कंठेनें प्रथम करिती शर्करा-पाक रामा ।
कौशल्यानें विमल करिती त्या तयाला सुकामा ।
ज्या गोऱ्या ही असुन करिती प्रत्यहीं निर्मलांग ।
त्यांची राहे कुठुन मलिनाच्या वरि प्रीति सांग ॥४३७॥

शिखरिणी.

प्रपंचाची हौशी सकलजगती सिद्ध सुकटी ।
चतुश्चक्रा+सेंडना करि भरुन अंगार शगेटी ।

१ सूर्य, रवि. २ उदय. ३ सरोवरें, सावकार. ४ कमलतंतूनीं युक्त, गुणवान् (पारखी). ५ अंधार, डोळ्यांतील बुरा. ६ अ-भाव. ७ नेत्रांचें अस्तित्व. ८ सार्थक. ९ ज्याच्या उदयानें १० रविक. ११ अन्य. १२ गमन. १३ मकरराशीस. १४ निर्मळ. १५ स्त्री. १६ तयार. १७ निखारे, १८ शेगडी.

धरूनी ओढाया खळ खळ तिला सांखळ असे ।
हळु ओढी तीतें जवळ, मधि विस्तू रसरसे ॥४३८॥
दिनीं हेमंताच्या सुख करि च अंगार-शकटी ।
ह्मणूनी रामा त्या मुदित बसती फार निकटीं ।
बरी सत्पांत्रातें चढवुनि बिया तीळ वरतीं ।
सुपाका घालूनी हळु फिरविती त्यांस सुदती ॥४३९॥

मंदाक्रांता.

मृदंगी त्या हळु च हलवा अंगुलींनीं करीती ।
पात्रांमध्यें तरि हि हळवे हेलकाव्यास घेती ।
ज्या, दृक्प्रांतें सकल-जगता सुंदरी हालवीती ।
हस्तस्पर्शें फिरविति तयां, काय आश्चर्य देती! ॥४४०॥

दिंडी.

सुंदरी ते हलव्यास करित राहे ।
तदंगावर रोमांच उभा राहे ।
सुगात्रीच्या मृदु अंगुलिच्या स्पर्शें ।
कंटकिततनु होतसे जणूं हर्षें! ॥ ४४१ ॥

शिखरिणी.

मृदु-सुखद-करानें निर्मिता कोमलांगी ।
खर खर हलव्या रे! कंटकां स्वीय अंगीं ।
प्रकट करुनि त्यांच्या अंगुली पीडितोसी ।
मलिन-हृदय[2] यांची रीति राहे च ऐशी ॥ ४४२ ॥

दिंड्या.

लाविती त्या सुस्नेह[3] बीज कालीं ।
पात्र-मध्यें सितशर्करालवाली ।

---

१ बोट. २ पापी, (पक्षीं) मलिन (काळा तीळ वेलदोड्याचे दाणे वगैरे) आहे हृदयीं (आंत) ज्यांच्या. ३ प्रीतीचें बीं, तीळ. ४ शुभ्र ५ आळें.

स्नेह[1] जल ही घालिती सदा भारी ।
अंकुरोद्भव होतसे मनोहारी ! ॥ ४४३ ॥
अंगकुरोद्भव बोलतां जरी त्यांतें ।
होत नाहीं तद्वृद्धि[2] कां ? वदा तें ।
त्यांस बाला अंगुली लाविताती ।
उतावळिनें कुंठिता गती होती ! ॥ ४४४ ॥

स्रग्धरा.

त्रैलोक्यीं शक्ति ऐशी अघटित[3] अबलांसारखी पाहिली ती
पात्रीं बीजास लावी, करुनि रसअळें, कीं जल स्नेह ओती
त्या लावी हस्त शाखा[4], मृदुलसुमनसें[5] युक्त, भृंगाक्षिनीं[6] ही
ऐसा तो स्नेह[7]-शाखी बनवुन हलवे सत्फलें तोडिते ही ॥

साकी.

सुगंधि सुंदर केशररंगित, अनेक-रंगी कांहीं ।
सुमुखी हर्षें हलवा करिते कितितरि शोभा पाहीं ॥ ४४६ ॥

वसंततिलका.

" येताति सद्‌गुण गुणप्रिय-संगमें ते " ।
हें वाक्य सार्थ[8] हरिणाक्षि-कृतींत[9] होतें ।
सस्नेह[10] सर्वगुणयुक्त[11] तदीय[12] चित्त ।
सामोद[13], ते च उठती गुण हालव्यांत ॥ ४४७ ॥

आर्या.

संक्रांतीचा सण तो, आला अद्ले दिनीं असे भोगी ।

---

१ प्रेम. २ अंकुरांची वाढ. ३ विलक्षण. ४ हस्त ह्याच फांद्या. ५ मन, पुष्प. ६ भ्रमणासारख्या नेत्रांनीं (युक्त). ७ प्रेम, तिळ. ८ सार्थक. ९ स्त्रीच्या कृतींत (हालव्यांत). १० प्रेमयुक्त, तिळ-स्नेहयुक्त. ११ सत्व रज तमोगुणयुक्त, शुक्ल. रक्त इ० रंगांनीं युक्त (हालवे). १२ तिचें. १३ आनंदयुक्त, सुवासयुक्त (केशराचा, वेलदोड्याचा वगैरे सुवास असतो.)

सुगंधि तैलें वस्तू अंगा लावूनि न्हाति गौरांगी ४४८
मिष्ट सुवासिक खिचडी,सगळीं वांगीं पदार्थ बहु पुरुषा
घृत ही वाढुन नंतर, भोजन करिताति अंगना [१]अरुषा
सघृतान्नानें होतो, शीतार्तिविनाश ह्मणुनि त्या प्रमदा ।
आग्रह करूनी घनघृत,वाढिति; जें वाढवी च शक्तिमदा

साक्या.

सायंकाळीं नवीन लुगडीं, चोळया नटून लेती ।
एकीमेकी प्रीतीनें त्या, भोगाविड्यांतें देती ॥ ४९१ ॥
सप्त च पानें, सप्त सुपाऱ्या, सप्त लवंगा, सप्त ।
दोडे, देती, सप्त-विड्यांतें सुवासिनीतें सप्त ॥ ४९२ ॥
रतिदेवीच्या तोषें होते प्राप्ती भोग[३]विड्याची ।
ह्मणूनि देती तत्प्रीतींस्तव दानें भोगविड्यांचीं ॥४९३॥

वसंततिलका.

पंचेषुं-दीप्तदहनें जणुं भीरु तप्त ।
दानें शमास करिती रमणींस सप्त ।
बाणांस पंच, अणखी रति-मन्मथांस ।
एकैक[६], हा च जमतो बघ मेळ खास ! ॥४९४॥

साक्या.

संक्रांतीच्या दिवशीं मानव, वाटुन तिळ अंगांतें ।
प्रातःकालीं लावुन करिती, स्नानें नित्य-विधींतें ॥४९५॥
अमदाबादी चंद्रकळा त्या यवल्याच्या साड्या ही ।
तरुणी रमणी रम्य फुटाणी नेसुन नटती कांहीं ॥४९६॥

---

१ रागरहित. २ सुवासिनीचें विशेषण. ३ उपभोग. ४ मदनप्रदीप्तअग्नीनें. ५ पांच बाणांला पांच, ६ मदनाला एक व रतीला एक.

दिंड्या

भूषणांनीं सुंदरी नटुन झोंकीं ।
हळदकुंका देतात एककेंकी ।
कितिक वाणें देतात बहु प्रीत्या ।
सुखदसौभाग्याच्याच अधाशी त्या ॥ ४५७ ॥
हळदकुंकू सौभाग्य-सौख्य-कामा ।
अवे पूजुन लुटविती, करुनि कामा ।
स्त्रिया गडबड करितात किती सोस ।
मोरु निर्भय लुटताति राजरोस ॥ ४५८ ॥

आर्या.

अबला कितीक दानें, करितीं, देती वधूंस रैसरंगा ।
दानीं रतिपतिदेवा, तोषवुनी पावतात रसै-रंगा ॥ ४५९ ॥
पक्वान्न-मिष्ट-भोजन, सासस्त्रीसुत करून हर्षानें ।
तिसऱ्या प्रहरीं निघती, तिळगुळ देण्यास थोरजन सारे

दिंडी.

गोफ कंठ्या जनघालिती अमोल ।
अंगठ्यावर चमकती हिरे लाल ।
किती रेशिमकांठीहि धोत्रजोडे ।
नवे खुलती पायांत लाल जोडे ॥ ४६० ॥

साक्या.

किती बनाती अंगरखे ते तऱ्हेतऱ्हेचे अंगीं ।

---

१ एका सोबऱ्याच्या वाटींत कुंकू व एकींत गुळ घालून या पदराखालीं झांकतात आणि 'रस घ्या व रंग द्या' असें बोलून दोन्ही वाट्या सुवासिनींच्या हातीं देतात. मग गुळाची वाटी (रसाची) ठेवून (रंगाची) कुंकाची परत देतात. २ मदन. ३ शृंगाररसांतील रंग.

केशांस गोंडे, वस्त्रें खुलती कितीक नानारंगी ॥४६२॥
नारळिपदरी दशासहित जर ज्यांना आशि पागोटीं ।
आब्बाशाई कुसुंब-रंगित दिसती सुरेख मोठीं॥४६३॥

दिंडी

डबे हातीं अभ्रकी कागदी ही ।
त्यांत हलवा अत्यंत खुलत राही ।
प्रथम देवा जाऊन नमति त्यांतें ।
अर्पिती मग हलव्यास भक्तिनें ते ॥ ४६४ ॥

साक्या

'तिळगुळ घ्या' हें बोलुनि नंतर ह्मणताति 'गोडबोला'।
हलवा देउन नमस्कार जन करिती परस्परांला ४६५
श्रीमंतांच्या स्वाऱ्या निघती मार्गीं गर्दी दाट ।
हत्ती घोडे झुलती कोठें असतो मोठा थाट ॥४६६॥

मंदाक्रांता.

लांडें चौडे करुन वरती चालती ज्यांत तोडे ।
वाळा माळा खळखळत ते, आखडीतात तोंडें ।
अंगीं रंगीं खुलत गजनीं लाल खोगीर गोंडे ।
ऐसे खासे निघत असती रम्य संपन्न घोडे ॥ ४६७ ॥

मालिनी.

सघन पुरुष हर्षें बैसती अश्व-पृष्ठीं ।
चमकति जारिशाली अंगव्या रत्न-कंठी ।
हलति तुरगपादीं भूषणें आणि अंगीं ।
दवडत हलव्यातें घेउनी दूत मार्गीं ॥ ४६८ ॥

पृथ्वी.

सहर्ष जन जाउनी प्रियसुहृज्जनांच्या घरीं ।
परस्पर नमून ते तिळगुळांस देती करीं ।

गृहस्थ सदनागतां[1] बसाविती सुखें बैठकीं ।
स्वरांग[2] जणु अर्पिती वदुनि गोड तांबूल कीं ॥४६९॥

साक्या.

सुखकर भाषण बोलुन नंतर जाती अन्य-गृहातें ।
ह्या-रीतीनें हलवा देती स्वगृहीं ही आप्तां ते ४७०

शिखरिणी.

फराळातें रात्रीं करुनि जन सानंद बहुत ।
विडे घेती जाती मृदुसुखद तल्पीं सुखयुत ।
वरी पेला तांब्या जलभरित हातांत सुमुखी ।
सुवेषा येती त्या चमकत हिऱ्यांची लखलखी॥४७१॥

इंद्रवज्रा.

मंचीं मृगाक्षी बसती सुगात्री ।
ज्या दृष्टिमात्रें स्मरतापदात्री ।
लाजूनि हर्षें हलवा प्रियांला ।
देती ह्मणोनी मग "गोड बोला !" ॥४७२॥

वसंततिलका.

हें सुंदरी मधुरभाषण फार गोड ।
लागे प्रियास अमृतावरतेहि तोड ।
सांगूं कितीतरि रुची मग हालव्याची ।
नाहीं तयास तुलना त्रिजगांत साची ॥४७३॥

दिंडी.

किती हौशी सुंदरी प्रियमुखांत ।
प्रीतिनें त्या हलव्यास घालितात ।
किती लागे मधुरता रुचि तयाची ।
सर्व गोडी सुंदरी मृदुकराची ! ॥ ४७४ ॥

---

१ घरीं आलेल्या लोकांस. २ आपलें प्रेम.

साकी.

प्रिय ही तेव्हां उल्हासानें, सुमुखी-मुख-कमलांत
हलवा घालुन लगेच चुंबन करिती त्या-संधींत ॥

वसंततिलका.

चुंबी सुगच्छ सहसा प्रिय, चंचलाक्षी
चंद्रानना हिसकुनी मुखकंज, लक्षीं
भ्रूचाप ओढुनि दृगंतशरास मारी ।
त्यातें परंतु अधरामृत एक तारी !

साक्या.

तांब्यांतिल जल पीउनि नंतर, रमणी विडा प्रि
देऊनि आपण घेती; मग ते करिती विनोदलीला
दुसरे दिवशीं किंक्रांतीला, रमणी नटूनि देती ।
एकीमेकी चातुर्यातें दावित हलवा प्रीती ॥ ४७८ ॥

शिशिरऋतु.

आर्या.

शिशिरीं शीत लयातें, जातां जंतूस दुःख बहु करिते
अधिकारी जे कुमती, जातां जातां हि ताप करिती ते
जातांना शीत लया, प्रवृत्त होतें च चेतनां[1]स्नेह ।
दीप जसा क्षयकालीं, वृद्धीतें पावतो विना स्नेह[2] ४८०

साक्या.

ऋत्वर्धाच्या नंतर शीत हि, हळु हळु निघून जातें ।
उष्णारीची स्वारी लवकरि येइल, भिऊनि कीं तें ? ४८१
धान्यें ताटें आदिकरूनी खटला घेउनि जाते ।
लक्ष्मी ह्मणुनी उदासीनता शिशिरा तुजला येते ॥

---

१ चेतन सजीव प्राणी त्यांचा नाहीं स्नेह प्रीति ज्याचेठायीं. २ तेल.

वसंततिलका.

गोधूनधान्यचणकांवरचीहि लक्ष्मी ।
जाई त्यजूनि विपिना शिशिरीं स्वधामीं ।
जी श्री असे सकलभूषण ती च जातां ।
शोभा कुठूनि मग राहिल तेथ आतां ॥४८३॥

आर्या.

लक्ष्मी त्यजुनी जातां,विशोभ शिशिरा,पहा तुझ्या ठायीं
धनधान्यर्द्धि हि जाउनि, राहे अवशिष्ट धूळ त्या ठायीं
शिशिरा श्रीविण जीवन,व्यर्थ तुझें वाटतें मज वि[1]रामा ।
जाणुनि हें च विधीनें, अपमानें योजिलें तुज वि[2]रामा ॥

शिखरिणी.

गृहातें टाकूनि क्षणभरि जरि जाइ रमणी ।
नवी वस्तू वाटे वि[3]कल सदनीं ही भणभणी ।
उदासीनत्वानें मनुज ऐं[4]दभावीं भटकती ।
वनश्री स्त्री नाहीं तुज कुठुनि शोभा विलसती॥४८६॥

वसंततिलका.

तूं जीर्णता लपविण्या करिशी स्वकाया ।
जाणो सुवर्णमय पीतें[5] करून माया ।
लक्ष्मीस मोह करण्या बरि युक्ति केली ।
नाहीं परी तुज गड्या तरि साध्य झाली ॥४८७॥
जीर्णा त्वदीय तनु पत्रमिषें गळे ते ।
पाहोनि कृत्रिम तुझी कृति चंचला ते ।
लक्ष्मी त्यजून तुज जाइ पराकडेस ।
भर्ता श्लथें[6]द्रिय रुचे न च सुंदरीस ॥४८८॥

---

१ स्त्रीरहिता. २ अखेरीस. ३ कलारहित. ४ स्त्रीच्या अभावीं.
५ पिंवळी. ६ शिथिलेंद्रिय, शिशिरऋतूंत पानें पिंवळीं होऊन गळतात.

खुंटावरील ह्मणतात तयास काक ।
ज्या स्त्री सुतादि नसती पुरुषास लोक ।
कांतेविणें दिसाशि तूं हिं तसे तुझ्यांत ।
ते खुंट वृक्षवरि काकहि बैसतात ॥ ४८९ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

मोठाले दिसतात सोट तरु हे पर्णें न ज्यां राहतीं ।
जाणो स्तंभ च हे वर्ध्यार्ह[1]पुरुषांसाठीं उभे वाटती ।
कीं हे मुंडित भिक्षु[2] पत्रनिकर[3]न्यासा[4] करूनी उभे ।
लक्ष्मी राजविलासिनी तिजसवें कैसें तुझें रे निभे ! ॥

वसंततिलका.

शीतोष्णभूप इतरेतर[5] शत्रु-खास ।
झुंजा करूनि हटवीति परस्परांस ।
येतां मधें शिशिर त्याक्षणिं हो चुराडा ।
शोभा स्वकीय दवडून बसे च वेडा ॥४९१॥
विश्रांति तूंच सकलां कृषिकांस[6] देशी ।
अन्यर्तुमाजि न मिळे क्षण एक त्यांसी ।
होती कृषीवल फिरून नव्या दमाचे ।
नाल्पोपकार तव त्यांवर होतिं साचे ॥ ४९२ ॥
नाहीं तुझ्यांत अति उष्ण न शीत फार ।
आहेस तूं सुखद यास्तव होशि थोर ।
कार्यें अनेक करण्या दिन हे च योग्य ।
आहेत यापरि किती ह्मणतात योग्य ॥४९३॥
बारे सुवर्णमय[6] तूं घडवूनि खाशा ।
त्या मोहरांस[7] जरि दाविशि ही स्वकोशा[8] ।

१ वधाला योग्य. २ संन्याशी. ३ समुदाय. ४ त्याग, पत्रादिकांनीं रहित सोट. ५ परस्पर. ६ शेतकरी, सुरेखवर्ण, सोनें. ७ मोहरा, फुलें, कळ्या (अंब्याच्या) ८ जामदारखाना, कळ्या.

कारागिर प्रथम तूं असतां तयांचा[1] ।
देती वसंतऋतुला जन मान साचा ॥ ४९४ ॥
सुव्यक्त कारण असे कथितों तुला बा ।
श्रीशास[2] मान जन देति न ते गरीबा ।
राहे समानकृति ही सरशी हि खाशी ।
नांवावरी च भुलती, जनरीति ऐशी ॥४९५॥

साकी.

; ते हिम जातें नंतर उष्णहि तसें च येतें ।
थें चेंगरुनी ऋतु-दीन-दशा कीं होते !॥४९६॥

आर्या.

ष्णोभय[3]धर्मा, संपे श्री ह्मणुनि तूं सुखें राहित ।
ऋतु एकच धर्मा, करिती श्री संग्रहा; असे प्रथित
गमनागमनावसरीं[3], उभयां[4]सातिथ्य योग्य करण्यानें ।
जाते श्री संपूनी, युक्तें[5] श्रीरहितता तुला त्यानें ! ४९८

शिखरिणी.

अहंकारें विश्वा वश करुनि जाई स्मर हरी[6] ।
तया जाळी कोपें त्रिनयन तदा निस्तनु[7] करी ।
जगा जाळी प्राशी विष शिव करी भूषण गळीं ।
शिरीं गंगा गौरी तनुरत[8] लसे चंद्र निटिलीं ॥४९९॥

आर्या.

विषपानानंतर तो, विषाग्नि पेटून दग्ध करि तनुला ।
तच्छमना कीं शिव धरि, शीर्षीं शीतांशु शीत गांग जला

---

१ मोहरांचा. २ श्रीयुक्तास. ३ सीताचें गमन व उष्णाचें आगमन ह्या दोन्ही प्रसंगीं. ४ शीत व उष्ण या दोघांचें ५ योग्य. ६ शिवावर. ७ अंगरहित. ८ शरीराशीं, सक्त.

शिखरिणी.

कपर्दी[1] भक्तांतें प्रचुर धन देई नवल तें ।
जरी शूली[2] नाशी सकलभजकव्याधि[3] बहु ते ।
करी ज्ञानी भक्तां पशुपति[4] पहा उग्रहि जरी ।
दयेचा जो ठेवा, शिव भव असूनी भवहरी[5] ॥१०१॥

आर्या.

माघीं शिवरात्रदिनीं, शंभुत्सव थोर सर्व जन करिती ।
देवालय भूषविती काढुनि रंगित अनेक चित्र-तती १०२

साक्या.

प्रातःकाळीं महानदीवर करिती स्नानें सर्व ।
नित्यविधीतें अटपुन नंतर पूजित बसती शर्व[6] ॥ १०३॥
रुद्र ह्मणूनी रुद्रावरती, करती जन अभिषेक ।
अहोरात्र ही अभिषेकातें करिती कितीक लोक ॥१०४॥

आर्या.

शिवशांतिदाभिषेकें,[7] भक्तज्वर दूर होइ संपूर्ण ।
सुटती कितीक तैसे भवतापापासुनी हि जे पूर्ण[8] ॥१०५॥

शिखरिणी.

सुपुष्पें वाहूनि त्रिदलनवबिल्वा शिवाशिरीं ।
सुधूपादीपांतें किति भजक ओंवाळिति करीं ।
किती कर्पूराची रुचि[9] खुलतसे चंद्रशिखरीं ।
शिवप्रासादीं[10] तैं मधुरसुटतो गंध रुचिरीं ॥ १०६ ॥

साकी.

लोक उपोषित सस्त्रीबालक शिवदर्शन करिताती ।
दुसरे दिवशीं करिति पारणें सत्वर महाप्रभातीं ॥१०७॥

---

१ भिकारी, शिव, २ रोगी, शिव, ३ भक्त, ४ महापशु, शिव. ५ संसार. ६ शिव, ७ शिवाला शांति देणाऱ्या अभिषेकानें. ८ पूर्णभक्त, ९ कांति, १० देऊळ.

आर्या.

शिशिरीं फाल्गुनमासीं, आला शिमगा सणांत सण थोर ।
करितात पौर्णिमेला, होळया सानंद होउनी फार ॥
होळया जन माध्यान्हीं, करिती कित्येक लोक सायान्हीं
पूजा करून नंतर, करमुखरव सांगतेस करिती ही ॥

शार्दूलविक्रीडित.

शीतानें जन आर्त होति, ह्मणुनी होऊन एक्या मतीं ॥
होळ्या सर्व जगीं करूनि हिम तें जाळुनी कीं टाकिती ।
प्राबल्या प्रभु पावला जरि करी पीडा प्रजेतें केरी ।
ऐक्यें जे जन वागती प्रभु कुधीचा घात त्याचे करीं ॥

साक्या.

खणखण डफ किति वाजत असती, ठणठण सुखकर शद्ब
बालक उत्सुक फारच करिती, घुमून राहे नाद ॥९११॥
पक्वान्नादिक भोजन करुनी, निवती शद्ब करीत ।
आव्यापाव्या हुतुतू यापरि, खेळुन ते रमतात ॥९१२॥
सशद्ब बालक खेळत फिरती नाश्चर्याची गोष्ट ॥
तरुण वृद्ध ही ह्या रीतीनें, करूनि होती तुष्ट ! ॥
शिमग्यामध्यें लोक तमाशा बघणें ह्मणाति अवश्य ।
करवुनि त्यातें नटनृत्याला होती सर्व हि वश्य ॥९१३॥
रमणीरूपा धरून नट ये नाचत भाव करीत ।
रूपभ्रांति पाडुन त्याक्षणि जनचित्तां मोहीत ॥९१५॥
स्त्री-पुरुषांचे संभोगादिक बीभत्सोक्ति जयांत ॥
नकला सोंगें लक्ष देउनी पाहत ते बसतात ॥ ९१६ ॥

---

१ पीडित. २ करांनीं.

दिंड्या.

सुंदरीचें-वेषानुकरण कांहीं ।
नटें करुनी जनचित्त मोहिलें ही ।
सुंदरांगी मोहिते सकल लोकां ।
यांत कांहीं आश्चर्य वाटतें का ! ॥११७॥
तरुण बालक उद्युक्त पाडण्यास ।
राखमाती खेळती धुळवडीस ।
अवाच्योक्ती[1] बोलून एकमेक ।
शंखवाद्यं करिताति जमुन लोक ॥११८॥

साकी.

नदीतटाका जाउन हर्षें पोहुन गृहास जाती ।
ह्या रीतीनें सर्व ठिकाणीं चारी दिन रमताती ॥११९॥

दिंड्या.

शीत परलोका आप्त जणूं जाय ।
तद्विनाशीं जाळिती त्यास काय ।
क्रिया करुनी मुखशब्द अशौचानें ।
राख टाकुनि करितात नदी-स्नानें ! ॥ १२० ॥
आपुल्या सणिं आहेत सभ्य रीती ।
त्यांत शिमगा जरि लोक मानिताती ।
राखमाती खेळणें शंखवाद्य ।
दुरुक्त्यन्यक्रीडा हिं होत निंद्य ॥ १२१ ॥

वसंततिलका.

स्वच्छंदताचरण इष्ट असे जनांतें ।
लोकीं विरुद्ध असतें करणें तसें तें ।

---

१ बोलण्यास अयोग्य. भाषेनें.

हा हेतु लक्षुन जणूं सण हाच केला ।
लोकां यथेच्छ रमण्यास्तव खेळण्याला ॥१२२॥

साकी.

रंगपंचमीं-दिवशीं मानव चोळुन सर्वांगांतें ।
स्नानें करिती चतुर्दिनांचा मल बहु काढुन कीं ते १२३

दिंडी.

भोजनातें मित्राप्तसहित लोक ।
करुन घेती तांबूल ते अनेक ।
प्रमोदानें रंगास शिंपडीती ।
स्वच्छवस्त्रीं दिसतसे सुशोभा ती ॥ १२४ ॥

साकी.

शिंडकावाचीं स्त्रिया पातळें कर्वतिकांठीं उंचीं ।
कितीक शुभ्र च रेशिमकांठीं नेसुन नटती साचीं ॥

दिंडी.

दोरव्याच्या कंचुक्या तकतकीत ।
ज्यांस खुलती जरिकांठ झकझकीत ।
अंगिं घालिति भूषणें खुबीदार ।
गोफगोंडे नव ज्यांस झोंकदार ॥ १२६ ॥

साक्या.

रात्रीं रमणी रमण करूनी सत्वर भोजन हर्षें ।
दिवाणखान्यांतील पर्यंकीं जाती ते संतोषें ॥ १२७ ॥
श्वशुर श्वश्रू निद्रित होतां सासुरवाशी जाती ।
लगबग लगबग रंगापूरित पात्रा घेउन हातीं ॥१२८॥

मालिनी.

छत खुलत सभोंवती स्वच्छ झाडें हि हंड्या ।
सुबक तसबिरी त्या शोभती रम्य माड्या ।

गजगति चढतांना पायऱ्या त्या जिन्याच्या ।
छुम छुम रव कर्णी हर्ष देई प्रियाच्या ॥१२९॥

साक्या.

रमणीचरणीं नुपूरसिंजित झुणझुणु वाजत राहे ।
वाटे मजला मदनधनूची झंकृति होत असे हे ॥१३०॥
मूद फिर्किचें फूल राखडी केकत सुचंद्रकोर ।
मौक्तिक कुरडू बुगड्या बाळ्या काप हि कानीं थोर ॥

शिखरिणी.

सुतेजें मोत्यांची नथ खुलतसे ती तिनतुरी ।
गळीं मुक्तापेंडीं तनमणि ठुशी माळ हि सरी ।
सुती वाकी तोडे विलसति जवे गोठ सुकरीं ॥
पदीं मोठे तोडे छुमछुम रवा नुपूर करीं १३२

शिखरिणी.

सुशद्वालंकारीं बहु मृदुसुवर्णीं युत किती ।
पहा शोभा मोदा करित असती काव्य सुदती ।
मृदु स्त्री काव्यें ही घनपरि सुवृत्तीं कुचयुगीं, ।
असे काठिण्याचें रसिकपुरुषा सौख्य च जगीं ॥ १३३ ॥

दिंड्या.

चकचकाटें चमकतीं भूषणें तीं ।
सुंदरीचें तारुण्य शोभवीती ।

---

१ सुंदर वाजणाऱ्या अलंकारांनीं=सुशब्दालंकार आणि अर्थालंकार यांनीं युक्त. २ बहुत उत्तम सुवर्ण आहे ज्याचे ठायीं (सुशब्दालंकारीं याचें विशेषण) बहुत मृदु सुवर्ण=अक्षरें ज्यांचे ठायीं अशांनीं युक्त, ३ कठिण, ४ वाटोळें, सुंदर वृत्तें=छंद आहेत ज्याचे ठायीं (काव्यादि०).

हार विलसे, कुच कुंभ-शुभ्र धारा ।
भीरु करि कीं अभिषेक गमे मारा ! ॥१३४॥
कंदुक[2], स्तन, लावण्य मौक्तिकाचे ।
स्वर्णनिधि कीं कंदर्पराज याचे ।
स्मरें मंत्रित लिंबें च मोहण्या कीं ।
सौख्यवेलीं[3] लटकलीं फलें झोकीं ! ॥ १३५ ॥
बाहुलतिकाकंद[4] कीं कुच तिचे ते ।
युग्म[5] यौवन-तरु-फलांचें जणू तें ।
रम्यसंपुट[7] सौंदर्य-हीरकाचें ।
वर्तुल स्तन वाटती सुंदरीचे ! ॥ १३६ ॥

मालिनी.

कठिणहृदय अन्यद्रव्यजीवा हरूनि ।
दिनभर मग वस्त्रीं राहती ते लपूनी ।
कुच नवतरुणीचे वाटती स्तेन[8] मातें ।
स्तन चुकुनि तयांला बोलती लोक कीं तें ! १३७

साकी.

रंगा लपवुनि लज्जित सुमुखी जाते मंचीं बाला ।
नवपरिचितपतिसंगा प्रथम चि सण भीरूला आला ॥

शिखरिणी.

उशी गिर्द्या गादी पर भरुन केला विलसतो—।
बिछाना पर्यंकीं अतिमृदु असे हातभर तो ।
वरी राहे स्वच्छास्तरण झुळिली रम्य-दुलयी ।
गुलाबी पाणी ही घमघमित तैलें सुनिलयी ॥ १३९ ॥

१मदनाला, २ चेंडू, ३ सुखाची वेल=स्त्री तिच्यावर,४ बाहुरूप लतेचे कंद, ५ द्वय, ६ तारुण्यरूप वृक्षफलांचे,७ डबे,८ चोर.

स्रग्धरा.

चांदीचें शोभतें तें तबक अडाकिता घागऱ्या ज्यास हैमं[१] ।
गोळ्या पत्री लवंगा क्रमुक[२] विलसती वेलदोडे बदाम ।
सामानें चौफुला ही खुलति बहु डब्या सांखळीचा चुनाळ
पक्कीं पानें सुवर्णें कृत जणुं गमती पानदानीं रसाळ॥

दिंडी.

विडा प्रेमें देतसे प्रिया पाहें ।
एक वस्तु हि आरक्त त्यांत नोहे ।
कुठुन लाली त्यामध्यें येत आहे ।
चित्रकरणी सुंदरी-करीं राहे ॥ १४१ ॥

साकी.

रागानें[३] कृत तांबूलीं जणुं राग[४] च रमणी ठेवी ।
किंवा पल्लवहस्तांतिल[५] कीं सुरंग[६] त्याला लावी ॥ १४२॥

दिंडी.

हें हि नोहे मज गमे अन्य ऐका ।
अनंगाचा हा व्यक्त राग हो कां ।
वधूपुरुष क्रीडा-मुखास घाई ।
कां न करिती अद्यापि ह्मणुनि होई ! ॥१४३॥

साकी.

सुमुखीच्या प्रिय मुखांत घाली प्रेमानें तांबूल ।
बिंबोष्ठिमुख रंगित, वर नथ चमके ते तेजाळ ॥ १४४॥

दिंडी.

वदन रंगित तांबूलचर्वणानें ।
लाल कमला लाजवी सुशोभेनें ।

---

१ सोन्याच्या. २ सुपारी. ३ प्रीती. ४ प्रीती, लाली. ५ पल्लवा-सारखा लाल. ६ पिकलेल्या तोंडल्यासारखें.

नयन सांजन[1] चलदीर्घलोचनेचे[2] ।
निशित[3] शर कीं विषदिग्ध[4] सुमधनूचे[5] ॥१४५॥
लाल कुंकाची टिकलि त्या विशालीं ।
सुतनुभालीं रेखली दिसे शाली ।
स्मरें रमणीसाधनें सकल-लोकां ।
मारुनी कीं लाविला रक्त-टिक्का ! ॥ १४६ ॥

साकी.

मीस करूनी जाउनि आणी रंगातें चलनेत्री ।
पिचकारीनें प्रियकरवस्त्रीं उडवी रंग सुगात्री ॥१४७॥

दिंडी.

अनंगानल[6]संतप्त वल्लभांगीं ।
थंड रंगा टाकिते सुंदरांगी ।
घृतापरि तो हो, तनूचीहि आग ।
स्मराग्नीची[6] ज्वाला च लाल रंग! ॥१४८॥

साकी.

प्रियकर अंगीं गौरांगीच्या प्रेमें उडवी रंग ।
कर्वतिकांठी पातळ रंगें रंगित होई अंग ॥ १४९ ॥

शिखरिणी.

छटे रंगाचे ते विरलमृदुवस्त्रीं विलसती ।
गुलालाची तैशी धुनुक दिसते लाल वरती ।
सुकेशीच्या भांगामधिं दिसतसे सुंदर छटा ।
स्वरूपें दोघांचीं खुलति दिसते कांति सुपटा १५०

---

१ कज्जल युक्त. २ चंचल मोठे डोळे जीचे. ३ तीक्ष्ण. ४ भरलेले. ५ पुष्पधनुष्य. ६ मदनाग्नि. ७ शोभा. ८ वस्त्रास.

वसंततिलका.

तांबूलरंगित अनंतर केशराच्या ।
रंगें सुरंगित. वधुप्रिय होति साचा ।
होताति रंगित तसे च अनंगरंगें ।
जाती बुडून मग त्यामधिं ते सुरागें ॥१९१॥

शार्दूलविक्रीडित.

पूर्वी एकमतें विचार पुरुषीं केला असे कीं असा ।
स्त्री-साह्याविण हा करूं च शिमगा, आरंभिला, तो कसा
होई गोड? धुळीम लोक मिळती चाऱ्ही दिनीं कष्टती ।
घेतां ते रमणी-सहाय्य, बुडती रंगांत, नान्या गती! ॥

दिंडी.

तमाशाचा होतसे थाट रात्रीं ।
देति वेश्यागायनें सुखें श्रोत्रीं ।
पुरुष वेश्या साविनोद शिंपडीती ।
रंग वस्त्रीं सानंद उभय होती ॥ १९३ ॥

मालिनी.

चपलनयनभंगें प्रेम एकास दावी ।
पर मधुरवचें ती स्नेहपाशांत गोंवी ।
सुरत-रस सुखाचा नाद अन्यास लावी ।
सकपटचलवेश्याचित्त एकत्र केवीं! ॥ १९४ ॥

साकी.

स्फुट कुच दावुनि विनोद करूनी हांसुनि चित्ता मोही ।
बाह्यनिर्मळा अंतर्मलिना वेश्या असती पाहीं! ॥१९५॥

पद.

गड्यांनो, तो जगदीश भजा ! ॥ ध्रु० ॥

कृपें जयाच्या साहि ऋतूमधिं, आहे बहुत मजा ॥ग०॥
वसंतशीतलवात फुलांतिल, फिरतो घेत रजा ॥ ग०॥
द्राक्षाम्रादिक मधुरस सुफलें, करितो फार चिजा ॥ग०॥
सुपीक होण्या करी उष्णता, ग्रीष्मीं तो न दुजा ॥ग०॥
वर्षुनि वर्षा हर्षा देतो, शमवुनि ताप रजा ॥ ग० ॥
शरदीं धान्यें सुजलें करितो, शोभा करि जलजा ॥ग०॥
सुफलीं पुष्पीं मुदित करी तो, घनमल जाति विजा ॥ग०
हेमंतीं रुचि अन्नजला अति, देतो सुख मनुजा ॥ग०॥
शिशिरीं नाहीं कमी रंग पण, लवकरि तुझि उमजा ॥ग०
ऋतुवर्षादिक रूपें त्याचीं, काल चि तो समजा ॥ग०॥
कृतकर्माच्या अहंकृतीच्या सोडुनि द्या गमजा ॥ग०॥
लक्षीं ठेवा, पापापासुनि होइल सौख्य वजा ॥ ग० ॥
सर्पापरि हा काल जातसे पाहुनि त्यास बुजा ॥ ग०॥
भजनसमाजीं विभूकीर्तीच्या गजरा संतत जा ॥ ग०॥
विभूदढनावें संसारार्णव तरण्या शीघ्र धजा ॥ ग० ॥

शुद्धीपत्र.

पान. पद्य.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१०–५१	—असताति	.... असताति
११–५२	—दुःसह	.... दुःसहा
२०–९८	—नेस	.... नेसे
२३–११३	—कली	.... केली
२४–११८	—दुध	.... दूध
,,– ,,	— मुल	.... मूल
,, –११९	—रमणीयागो	.... रमणीयांगो
३१–१५३	—निटिलदर्शी....	.... निटिलदेशीं
३५–१७३	—सधुलि	.... सधूलि
३८–१८७	—तरु छायेंत	.... तरु-च्छायेंत
,, –१८८	—तप	.... तल्प
,, –१८९	—छाय	.... छाया
,, –१९०	—सदाहे	.... सदा हे
४०–१९९	—हिताला	.... हिवाला
४४–२२६	—वीजतोडे	.... वीजतोडें
४९–२५३	—पाडतां	.... पंडिता
५३–२८३	—मद्दगंत	.... मद्‌द्दगंत
५४–२९०	—अवतार	.... अवतारा
५५–२९४	—छत	.... छतें
६०–३२७	—गोफाणिंतीं	.... गोफणिंनीं
६४–३४७	—गुण शब्दा....	.... गुण-शब्दा
,, –३५०	—आश्विन शुक्ल....	.... अश्विन-शुक्ल
६८–३६५	—भाजन	.... भोजन
७५–४१२	—तीच	.... तैंच

पान.	पद्य.	अशुद्ध	शुद्ध.
७७	४२०	तांपति	.... तथापि
,,	,,	मडा	.... जडा
७९	४३०	सतन	.... सतुत
,,	४३२	हा	.... हो
८०	४३६	करीं ती	.... करीती
,,	४३८	+	.... ही फुलें नको
८१	४४४	नाहा	.... नाहीं
,,	४४५	वनवुन	.... बनवुन
८२	४५०	करूनी	.... करूनि
८४	४६०	जनघालिती	.... जन घालिती
८५	४६९	ररस्पर	.... परस्पर
८६	४७३	सुंदरी मधुर	.... सुंदरी-मधुर
८७	४८०	प्रवृत्त	.... प्रवृद्ध
,,	,,	स्नेह	.... स्वेहें
८८	४८३	गोधून	.... गोधूस
९१	५०२	शंभुत्सव	.... शंभूत्सव
९२	५१०	करी	... कैरी
,,	,,	प्रभु कुधींचा	.... प्रभुकुधींचा
,,	,,	त्याचें	... याचें
९४	५२३	स्थानें	.... स्नानि
९५	५३३	सुशब्दालंकारी	....सुशब्दालिंकारी
९७	५४२	सुरांग	.... सराग
,,	५४४	बिंबोष्टी	.... बिंबोष्ठी
९९	५५१	वधु	.... वधू
१००	,,	विभू	.... विभु